

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง วิद्यุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา : การผลิตละครวิทยุเฉลิมพระเกียรติชุด “บุชาพ่อด้วยการพอ” นี้ ได้มีแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ

1. ทฤษฎี บทบาท และหน้าที่ ของสื่อมวลชน
2. แนวคิดวิद्यุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา
3. แนวคิดกระบวนการผลิตละครวิทยุ
4. แนวคิดปัจจัยแวดล้อมการผลิตงานสื่อมวลชน
5. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
6. แนวคิดเอดูเทนเมนต์ (Edutainment)
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎี บทบาท และหน้าที่ ของสื่อมวลชน

การสื่อสารโดยเฉพาะสื่อมวลชนนับเป็นตัวจักรในการให้ความรู้และข่าวสารแก่ประชาชน ทำให้ประชาชนมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะนำไปสู่การปรับวิถีชีวิต ทศนคติ และค่านิยมเพื่อพัฒนาตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสื่อสาร ประกอบด้วย

1. เพื่อแจ้งให้ทราบ (To Inform)
2. เพื่อสอนหรือให้การศึกษา (To Teach or Educate)
3. เพื่อสร้างความพอใจหรือให้ความบันเทิง (To Please or Entertain)
4. เพื่อเสนอหรือชักจูงใจ (To Propose or Persuade)

ทั้งนี้เพราะบทบาทของสื่อมวลชน เป็นหน้าที่ที่สื่อมวลชนต้องปฏิบัติ โดยสื่อมวลชนเป็นหน่วยงานย่อยหน่วยหนึ่งที่มีส่วนในสังคม และมีบทบาทตอบสนองของความจำเป็นทางสังคมนั้นๆ บทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชน คือ ความประสงค์ที่จะใช้สื่อมวลชนทำหรือก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสังคม

Harold D. Lasswell¹ เป็นผู้ที่ยุบรวมภารกิจของสื่อมวลชนทั้งหมดที่มีต่อสังคมไว้โดยได้สรุปภารกิจพื้นฐานของสื่อมวลชนไว้ 3 ประการ คือ

1. ภารกิจในการเฝ้าสอดส่องตรวจสอบสภาพแวดล้อมทางสังคม (Surveillance of the environment) หมายถึง หน้าที่ในด้านการแสวงหาและเผยแพร่ข่าวสารจากการสังเกต และติดตามเอาใจใส่เหตุการณ์ต่าง ๆ หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกสังคม หน้าที่ในด้านนี้คือ การรายงานข่าว (News Reporting) หรือการแจ้งข่าวสาร (Informing)

2. ภารกิจในการสร้างความสัมพันธ์และประสานส่วนต่าง ๆ ของสังคม (Correlation of the parts of society) หมายถึง การที่สื่อมวลชนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยการทำหน้าที่ชี้แจงให้เข้าใจว่ามีส่วนใดบ้างในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นโดยการศึกษา วิเคราะห์รายละเอียดของเหตุการณ์อย่างรอบคอบ พร้อมทั้งทำหน้าที่ตีความ และเสนอแนะว่าควรทำอย่างไรกับสิ่งนั้น ๆ หน้าที่นี้เรียกว่า หน้าที่ในการชักจูงที่นำสังคม (Persuasion)

3. ภารกิจในการถ่ายทอดมรดกทางสังคมไปสู่คนรุ่นต่อไป (Transmission of the social heritage from generation to the next) หมายถึง หน้าที่เผยแพร่ความรู้ สืบทอดความคิดเห็น ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคมจากสมาชิกสังคมในแต่ละยุคสมัย เพื่อให้วิวัฒนาการและวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ คงอยู่ต่อไป อีกทั้งเพื่อเป็นการขัดเกลาอบรม ทางสังคมด้วย

ภารกิจนี้ยังรวมถึงการให้ข้อวิพากษ์วิจารณ์และตีความข่าวสาร เพื่อช่วยให้ข่าวสารที่แยกย่อยออกเป็นส่วน ๆ มีความหมายเกิดขึ้น หน้าที่ด้านนี้คือ การให้การศึกษ (Educational Function)

นอกจากหน้าที่พื้นฐานของสื่อมวลชนที่ Lasswell ได้วางเอาไว้แล้ว Charles Wright² ได้นำมาขยายเป็นหน้าที่ย่อย ๆ โดยมีการพูดถึงบทบาทของสื่อมวลชนในแง่ที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวภายในสังคม เมื่อสื่อมวลชนมักถูกคาดหวังว่า เป็นตัวปกป้องผลประโยชน์ และให้การสนับสนุนค่านิยมหลักบางประการ รวมทั้งรูปแบบของพฤติกรรมบางอย่างได้ดังนี้

¹Harold D.Lasswell, "The Structure and Function of Communication In Society," in The Communication of Idea (New York: Harper and Row Publishers, 1948), pp. 37-51.

²Charles Wright , อ้างถึงใน อัสมา พิมพ์ประพันธ์, "การใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่อิสลาม: ศึกษาเฉพาะกรณีมูลนิธิสันติชน," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), น. 15-16.

1. ด้านการสอดส่องดูแล (Surveillance) คือ การที่สื่อมวลชนทำหน้าที่รายงานข่าว และนำเสนอข่าวที่เกิดขึ้น แจ้งให้ประชาชนรับทราบเกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย กิจกรรมขององค์กรต่างๆ ให้สาระเกี่ยวกับเหตุการณ์และสถานการณ์ภายนอก การนำเสนอจะต้องเป็นสารสนเทศหรือข้อเท็จจริงจากเหตุการณ์ เพื่อเสริมให้เกิดนวัตกรรม การปรับตัวและความก้าวหน้า และที่ปรากฏเป็นบทบาทโดยตรงคือ การรายงานและรณรงค์ด้านข่าวสาร

2. ด้านความเกี่ยวพัน (Correlation) คือบทบาทในการตีความสาระและเหตุการณ์ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของ Gatekeeper แสดงความคิดเห็นในเชิงเสนอแนะมีการให้สาระที่เป็นภูมิหลัง และการวิพากษ์วิจารณ์ นอกจากนี้ สื่อมวลชนยังต้องทำหน้าที่ในลักษณะยามเฝ้าระวังผู้ที่กุมอำนาจและให้เป็นเวทีสำหรับนานาทัศนะ โดยการอธิบาย แปลความหมายและวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความหมายของเหตุการณ์และข่าวสาร ให้ความสนับสนุนแก่อำนาจหน้าที่และปทัสสถานที่ยอมรับแล้ว ทำให้เกิดการสังคมนทางสังคม (Socialization) ประสานกิจการต่าง ๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดความยินยอมพร้อมใจ (Consensus) จัดระเบียบอะไรก่อนหลัง และบอกให้รู้ว่สภาพทางสังคมอะไรสำคัญแก่อะไร

3. ด้านการถ่ายทอดความต่อเนื่อง (Transmission) คือการที่สื่อมวลชนได้สะท้อนค่านิยมและวัฒนธรรมหลักออกมาในเนื้อหาสาระของสื่อ และพัฒนาจิตสำนึกของการเป็นเจ้าของ การแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมหลักและการยอมรับวัฒนธรรม รวมทั้งพัฒนาการของวัฒนธรรมใหม่ ก่อให้เกิดและดำรงไว้ซึ่งค่านิยมพื้นฐานของคนทั่วไป (Community of Values)

4. การผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหวทางสังคม (Mobilization) คือการที่สื่อมวลชนเข้าร่วมรณรงค์เมื่อมีปัญหาบางอย่างเกิดขึ้น เป็นการระดมความคิด ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การสงคราม การพัฒนาเศรษฐกิจ การทำงาน การศาสนา เป็นผู้กระตุ้นความสนใจ กระตุ้นให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมและพยายามโน้มน้าวใจเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อวัตถุประสงค์ส่วนรวม

5. ความบันเทิงเริงรมย์ (Entertainment) โดยให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเสนอวิธีพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อลดความตึงเครียดทางสังคม

แนวคิดวิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา

“การพัฒนา” คือ การกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจของประชาชนในท้องถิ่น การพัฒนาที่จะบรรลุเป้าหมายแห่ง

ความสำเร็จ นั้น จะต้องอาศัยการสื่อสารควบคู่กันไป ดังนั้น การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจึงต้องอาศัยสื่อเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อจะเน้นองค์ประกอบที่สำคัญในการถ่ายทอดสารระหว่างผู้รับผิดชอบในการพัฒนาและผู้รับการพัฒนาทำให้เกิดการสร้างสรรคความเจริญก้าวหน้าจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น³

แนวคิดการใช้สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา ได้เริ่มมาไม่ต่ำกว่า 4 ทศวรรษ โดยมีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ให้แนวคิดของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication) หลายท่าน ได้แก่

Wilbur Schramm⁴ ได้เสนอแนวคิดในเรื่องบทบาทสื่อมวลชนกับการพัฒนา ไว้ว่า สื่อมวลชนมีศักยภาพในการทำบทบาทเป็นสื่อเพื่อการพัฒนาประเทศโดยสามารถทำหน้าที่ดังต่อไปนี้ได้ คือ

1. สื่อมวลชนเป็นยามตรวจสอด (The mass media as watchman) คือ การให้ข่าวสารและอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่าได้รุดหน้าไปเพียงใด ซึ่งในการพัฒนาประเทศ ถ้าขาดสื่อมวลชนแล้ว ข่าวสารการพัฒนาประเทศก็จะถึงประชาชนได้ช้ากว่ากำหนด ผลทำให้แผนการพัฒนิต่าง ๆ ล้มเหลว

2. สื่อมวลชนเป็นผู้ก่อให้เกิดสิ่งที่น่าสนใจขึ้น ส่งเสริมให้เกิดความรู้และสร้างเสริมประสบการณ์แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง (The mass media can widen horizons) สื่อมวลชนได้เข้ามามีบทบาทในการนำสิ่งใหม่ ๆ มาให้ประชาชนได้รู้จักผู้อื่นและสังคมอื่น ทำให้ประชาชนแต่ละสังคมเกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน นับเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความปรารถนาที่จะร่วมมือกัน

3. สื่อมวลชนเป็นผู้ชี้แนะประเด็นให้เกิดสิ่งที่น่าสนใจขึ้น (The mass media can focus attention) หมายถึงว่า สื่อมวลชนจะเป็นผู้ชี้แนะประเด็นมาทำให้เป็นที่น่าสนใจขึ้น อันเป็นบทบาทสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ประเด็นในการพัฒนาเป็นสิ่งที่น่าสนใจต่อประชาชนได้

4. สื่อมวลชนสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้กับประชาชนได้ (The mass media can raise aspirations) ทั้งในส่วนตัวและเป้าหมายของประเทศชาติ เพื่อให้เกิดความอยากอยู่ดีกินดี

³คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "ท้องถิ่น ปี 2000 ท้องถิ่นคือความหวังของอนาคต," (เอกสารเผยแพร่ งานจุฬาฯ วิชาการ, 8-11 ธันวาคม 2542)

⁴Wilbur Schramm, Mass Media and National Development (California: Stanford University Press, 1964), pp. 127-144.

หรือแสวงหา วิถีชีวิตที่ดีกว่า การที่คนเราพอใจในสิ่งที่เป็นอย่างงั้นไป ก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ช้า

5. สื่อมวลชนเป็นผู้สร้างบรรยากาศของการพัฒนาให้เกิดขึ้น (The mass media can create a climate for development) ในที่นี้หมายถึงว่า สื่อมวลชนได้กระตุ้นและให้มโนภาพรวมทั้งความรู้แก่ประชาชนในด้านการพัฒนาต่างๆอย่างกว้างขวาง ซึ่งก่อให้เกิดความสนใจเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันว่าควรจะพัฒนามากขึ้นในอนาคต

6. สื่อมวลชนช่วยทำให้เกิดกระบวนการตัดสินใจในทางอ้อม ทั้งในแง่ของทัศนคติและค่านิยมต่างๆ (The mass media can help only indirectly to change strongly held attitudes or valued practices) สื่อมวลชนจะเป็นตัวกระตุ้นในทางอ้อมให้ประชาชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมเดิม กระบวนการตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนั้น ต้องอาศัยสื่อบุคคลเป็นสำคัญ

7. สื่อมวลชนช่วยส่งเสริมการตัดสินใจ โดยผ่านข่าวสารไปทางสื่อบุคคล (The mass media can feed the interpersonal channels) หมายถึง การกระจายข่าวสารผ่านสื่อมวลชนไปเพื่อวัตถุประสงค์ให้ประชาชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้รับเอาข่าวสารและนำไปถ่ายทอดอีกต่อหนึ่ง มีผลทำให้การตัดสินใจดีขึ้น

8. สื่อมวลชนสามารถสร้างสถานภาพให้บุคคลได้ (The mass media can confer status) หมายถึงว่า สื่อมวลชนสามารถสร้างชื่อเสียงให้แก่บุคคลได้ โดยอาจจะใช้วิธียกย่องหรือกล่าวถึงอยู่เสมอ เพื่อช่วยสร้างความสนใจให้เกิดขึ้นแก่ตัวบุคคล และบุคคลผู้นั้นอาจจะกลายเป็นผู้นำในการพัฒนาประเทศต่อไปได้

9. สื่อมวลชนสามารถขยายนโยบายของรัฐบาลให้เป็นที่เข้าใจ หรืออภิปรายกันกว้างขวางขึ้นในหมู่ประชาชนแต่ละท้องถิ่นได้ (The mass media can broaden the policy dialogue) ความคิดเห็นหรือแนวนโยบายของรัฐบาลในการบริหารประเทศ ย่อมเป็นสิ่งที่สร้างความสนใจแก่ประชาชนเป็นอันมาก โดยเฉพาะในท้องถิ่นของตน เมื่อสื่อมวลชนได้ช่วยขยายความหรือถ่ายทอดออกไปแล้ว ประชาชนก็ย่อมจะแสดงความเข้าใจและพร้อมที่จะปฏิบัติตามได้ง่าย

10. สื่อมวลชนสามารถควบคุมหรือบังคับให้คนในสังคมปฏิบัติไปตามบรรทัดฐานทางสังคมได้ (The mass media can enforce social norms) สิ่งใดก็ตามที่ถือว่าเป็นการกระทำผิดไปจากบรรทัดฐานทางสังคม ถ้ายังไม่มี การนำมาตีแผ่กันในหมู่ประชาชนแล้ว ทุกคนในสังคมก็ดูเหมือนว่าจะมีปฏิกิริยาคัดค้านหรือแสดงความไม่เห็นด้วยอยู่ในใจเท่านั้น แต่เมื่อไหร่ก็ตามที่สื่อมวลชนนำมาตีแผ่สู่สาธารณชน การคัดค้านอย่างออกหน้าออกตาก็คงจะเกิดขึ้นทันที ซึ่งเท่ากับว่าสื่อมวลชนได้ช่วยให้สังคมอยู่ในกรอบหรือบรรทัดฐานที่วางไว้ได้

11. สื่อมวลชนช่วยสนับสนุนการมีรสนิยมที่ดี (The mass media can help form tastes) ในการพัฒนาประเทศ โดยจะเป็นผู้ที่จะช่วยทำให้เกิดการตัดสินใจเลือกในสิ่งที่ถือได้ว่า เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง การกระทำบางอย่างอาจจะกลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัยหรือค่อนข้างจะไม่มีวัฒนธรรม บางสิ่งบางอย่างสามารถบอกได้ว่าสิ่งเหล่านี้คือเอกลักษณ์ของชาติ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความ เป็น “คนไทย” เป็น “ของไทย” เป็นต้น

12. สื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนทัศนคติที่ไม่ฝังแน่นหรือค่อยๆเปลี่ยนทัศนคติบางอย่าง ให้มั่นคงขึ้น (The mass media can affect attitudes lightly held, and slightly canalize stronger attitudes) โดยเฉพาะสิ่งแปลกใหม่หรือทัศนคติสังคมสมัยใหม่เข้ามาทำให้เกิด สภาวะการตัดสินใจว่า จะเป็นตามสมัยนิยมดีหรือจะยังยึดถือของเก่าดี ซึ่งในจังหวะนี้ถ้า สื่อมวลชนเสนอแนวทางที่ดีกว่า มีเหตุมีผลมีน้ำหนัก ก็อาจจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้

13. สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นครู (The mass media as teachers) หมายความว่า สื่อมวลชนได้ทำหน้าที่ให้การศึกษาคือให้ความรู้แก่ประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อมในการดำเนินชีวิต หรืออาจช่วยเสริมการสอนของครูให้ดีขึ้น ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการพัฒนาสังคมทางหนึ่ง

Nora C. Quebral⁵ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาว่า สื่อมวลชน ทำหน้าที่สนับสนุนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกระดับชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น (toward a better life) โดยทำงานร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาได้ ซึ่งจะใช้นโยบายและ วิธีการตามกระบวนการสื่อสารนั่นเอง และ Nora C. Quebral ได้แบ่งแนวคิดในการสื่อสารเพื่อ การพัฒนา โดยมองจากนักสื่อสาร มีด้วยกัน 3 ชั้น คือ

1. การเป็นผู้บุกเบิกข้อมูลการพัฒนา
2. การเป็นผู้ลงมือการพัฒนา
3. การเป็นผู้ให้การสนับสนุนของการพัฒนาของส่วนอื่น ๆ

กมลรัฐ อินทรทัศน⁶ ให้ความหมายโดยรวม ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง การใช้การสื่อสารเพื่อให้บรรลุสัมฤทธิ์ทางการพัฒนาที่กำหนดไว้

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา มีปรัชญาพื้นฐานคือการสื่อสารเพื่อมนุษยชาติโดยมีหลักการ ใหญ่ ๆ ด้วยกัน 3 หลัก คือ

⁵Nora C. Quebral, Development Communication (Laguna: University of the Philippines at Los Banos, 1988), pp. 15-20.

⁶กมลรัฐ อินทรทัศน, การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542), น. 163-170.

1. เป็นการสื่อสารที่มีเป้าหมาย จุดมุ่งหมายที่ชัดเจน (Purposive Communication) โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความต้องการ สถานการณ์ และสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมาย
 2. เป็นการสื่อสารที่มุ่งเน้นคุณค่าเป็นพื้นฐาน (Value-Laden) ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ จิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์
 3. เป็นการสื่อสารที่เน้นผลของการกระทำที่มีเหตุผลและมีความยืดหยุ่นตามสภาพการณ์ และสภาพแวดล้อม (Pragmatic)
- ด้านการปฏิบัติ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา คือ เครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนา ไม่ใช่ผลผลิตของการพัฒนา อีกทั้งการสื่อสารมีหลายระดับ สื่อมวลชนคือการสื่อสารระดับหนึ่ง จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเช่นกัน ดังนั้นสื่อมวลชนจึงมีบทบาทในฐานะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาด้วย

วิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา

หากจะกล่าวถึงบทบาทของสื่อมวลชนกับการพัฒนาแล้วนั้น สื่อมวลชนก็จัดได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการพัฒนา โดยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการรายงานข่าวสารหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น อีกทั้งเร่งรื้อให้ประชาชนเห็นความจำเป็นที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น มีส่วนร่วมต่อการตัดสินใจปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ให้การศึกษทั้งในทางตรงและทางอ้อมอีกด้วย

ทั้งนี้ ในการใช้สื่อมวลชนเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศนั้น ถ้าหากว่าได้มีการเตรียมวางแผนอย่างถี่ถ้วน และใช้อย่างถูกต้องแล้ว ก็ย่อมจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียง ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อเสียของการใช้สื่อแขนงนี้เพื่อการพัฒนาประเทศ ดังนี้

ข้อดีของวิทยุกระจายเสียงในฐานะสื่อมวลชนที่มีประสิทธิภาพต่อการพัฒนานั้น มีคุณสมบัติที่เหมาะสมอยู่หลายประการด้วยกันคือ⁷

⁷สุมน อยุ่สิน, "การจัดรายการวิทยุเพื่อการพัฒนา," ใน เอกสารการสนทนุ การจัดรายการวิทยุกระจายเสียง, หน่วยที่ 10, สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (กรุงเทพมหานคร: ฟันนี่พับลิชชิง, 2530), น. 429-430.

1. วิทยุกระจายเสียงจัดได้ว่าเป็นสื่อมวลชนที่เข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นชนบทที่อยู่ห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก ก็จะมีเพียงคลื่นวิทยุกระจายเสียงเท่านั้นที่สามารถแพร่กระจายเข้าไปได้อย่างทั่วถึง หากจะเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนประเภทอื่นแล้ว วิทยุกระจายเสียงจะเป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่งที่สามารถเอาชนะอุปสรรคในเรื่องระยะทางและความทุรกันดารของภูมิประเทศได้

2. วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่มีการส่งกระจายเสียงได้อย่างรวดเร็ว โดยเปรียบเทียบได้เช่นเดียวกับความเร็วของแสง ฉะนั้น ข่าวสารเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อได้มีการรายงานผ่านทางสื่อวิทยุกระจายเสียงแล้ว ประชาชนที่อยู่ห่างไกลก็สามารถที่จะรู้เท่าทันเหตุการณ์ได้เช่นกัน

3. วิทยุกระจายเสียงยังเป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงผู้ฟังได้ทุกหนแห่ง ไม่จำกัดทั้งเวลาและสถานที่ ถึงแม้ว่าจะทำไรไถนากันอยู่ ก็สามารถที่จะเปิดรับฟังควบคู่กันไปได้ระหว่างการทำงาน

4. วิทยุกระจายเสียงยังให้คุณประโยชน์แก่ผู้รับฟังที่ไม่ได้เรียนหนังสือ แต่สามารถทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ดีเช่นเดียวกับการอ่านหนังสือ

5. ประการสุดท้าย เครื่องรับวิทยุกระจายเสียง จัดว่าเป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าที่ยังคงมีราคาถูก ซื้อง่าย

สำหรับข้อจำกัดของวิทยุกระจายเสียงกับการพัฒนานั้น ได้แก่

1. ผู้ฟังจะต้องใช้สมาธิในการรับฟัง มิฉะนั้นจะเป็นการฟังแบบผ่าน ๆ โดยไม่ได้รับสารประโยชน์จากการฟัง

2. ช่วงเวลาในการนำเสนอรายการนั้น ควรจะมีความเหมาะสมตรงกับความต้องการของผู้ฟัง

3. การสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียงเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (One Way Communication)

ลักษณะการใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา

การใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา มีหลายลักษณะหรือหลายแนวทางที่นิยมใช้กัน ได้แก่⁸

⁸เรื่องเดียวกัน, น. 459-461.

1. รายการกระจายเสียงแบบไปรยหว่าน (Open Broadcasting) เป็นการจ้ดรายการสำหรับกลุ่มผู้ฟังทั่วไป หรืออาจจะบุกลุ่มเป้าหมายกว้าง รายการประเภทนี้จะเป็นรายการให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป โดยไม่มีกิจกรรมต่อเนื่อง หลังจากการฟังรายการแล้ว เป็นการฟังผ่าน ๆ ไป ส่วนการที่ผู้ใดจะจดจำหรือนำไปใช้ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสนใจของผู้ฟังแต่ละคน ประโยชน์ของรายการแบบนี้ก็คือ สามารถให้ข่าวสารแก่คนจำนวนมากทันต่อเหตุการณ์ แต่มีผลการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้น้อย

2. รายการกระจายเสียงเพื่อการสอนหรือฝึกทักษะโดยตรง (Instructional Radio) เป็นการใช้วิทยุเพื่อจ้ดรายการการสอนตามหลักสูตรที่มีการกำหนดเนื้อหาไว้อย่างชัดเจน เมื่อผู้เรียนฟังรายการแล้ว และปฏิบัติตามกิจกรรมตามที่รายการวิทยุกระจายเสียงเสนอ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามหลักสูตรและได้ฝึกทักษะที่กำหนดไว้อย่างสมบูรณ์

3. รายการกระจายเสียงเพื่อเสริมเนื้อหาของหลักสูตรให้สมบูรณ์ (Enrichment Radio) การใช้วิทยุกระจายเสียงลักษณะนี้ มีความเข้มของเนื้อหาน้อยกว่ารูปแบบรายการกระจายเสียงเพื่อการสอนหรือฝึกทักษะโดยตรง รายการวิทยุกระจายเสียงจะมีเนื้อหาเพิ่มเติมหรือเสริมหลักสูตร และมีบทบาทช่วยการสอนของครูให้สมบูรณ์และมีประสิทธิภาพมากขึ้น

4. รายการกระจายเสียงเพื่อการสอนทางไกล (Distance Teaching) ในแนวทางนี้จะใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อผสมกับสื่ออื่น ๆ การใช้สื่อในรูปแบบนี้อยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ไม่มีสื่อชนิดใดที่ใช้ดีที่สุดในทุกสถานการณ์ ดังนั้น ถ้าหากมีการนำเอาสื่อหลายประเภทมาใช้ร่วมกัน ก็จะสามารถนำเอาจุดเด่นของสื่อประเภทหนึ่งไปทดแทนจุดอ่อนของสื่ออีกประเภทหนึ่งได้

5. รายการกระจายเสียงเพื่อการรณรงค์ (Radio Campaign) เป็นการใช้วิทยุเพื่อออกอากาศรายการที่เป็นปัญหาสำคัญและมีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการไม่รู้หนังสือ ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาการวางแผนครอบครัว เป็นต้น การใช้กระจายเสียงเพื่อการรณรงค์เป็นการทำให้เกิดผลในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างรวดเร็ว การรณรงค์มักจะใช้สื่อผสมกันหลายประเภท มีลักษณะเข้มข้นและต่อเนื่อง ฉะนั้นเพื่อให้ได้ผลการรับฟังดียิ่งขึ้น บางครั้งก็มีการรวมกลุ่มผู้ฟังรายการ เพื่ออภิปรายปัญหาและแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง หลังจากฟังและได้รับข่าวสารจากวิทยุกระจายเสียง

6. รายการกระจายเสียงในลักษณะการจัดตั้งกลุ่มผู้ฟัง (Radio Forums or Radio Clubs) การใช้วิทยุกระจายเสียงในรูปแบบนี้ เป็นการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์และตรงกับปัญหาความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ รูปแบบการนำเสนอรายการอาจเป็นแบบพูดคุย (talk) การอภิปราย ละคร การสัมภาษณ์ เป็นต้น มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ฟังกลุ่มเล็ก ๆ ประมาณ

15-20 คน เพื่อฟังรายการด้วยกัน แล้วนำข้อมูลหรือประเด็นปัญหาที่เสนอในรายการวิทยุกระจายเสียง มาอภิปรายและตัดสินใจ ในการที่จะดำเนินการแก้ปัญหาที่ตนเองประสบอยู่

7. รายการกระจายเสียงแบบการสื่อสาร 2 ทาง (Two - Way Communication Radio) วิธีนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังสามารถพูดคุยกับผู้ดำเนินรายการ ส่วนมากจะใช้โทรศัพท์ติดต่อ ประกอบการออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง ซึ่งจะทำให้ผู้ดำเนินรายการและผู้ฟังตอบโต้กันได้ทันทีเมื่อผู้ฟังมีปัญหาถามเข้ามา ผู้ดำเนินรายการจะตอบออกอากาศทันที ผู้ฟังคนอื่น ๆ ก็จะได้ฟังทั้งคำถามและคำตอบไปพร้อม ๆ กันด้วย

แนวทางหรือรูปแบบการใช้วิทยุกระจายเสียง เพื่อการสื่อสารและการพัฒนาทั้ง 7 ประการที่กล่าวมานี้ ได้มีการทดลองจัดและดำเนินการมาแล้ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการในแต่ละพื้นที่ดำเนินการ ความจำเป็นและความเหมาะสม

แนวคิดกระบวนการผลิตละครวิทยุ

ละครเป็นศิลปะของการแสดงประเภทหนึ่ง มีมาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ ประกอบขึ้นเป็นเรื่องราวต่างๆ อย่างมีชีวิตชีวา ด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยกิริยาท่าทาง ด้วยวาจา น้ำเสียง ด้วยเพลงหรือดนตรี หรือด้วยทุกอย่างร่วมกัน และทั้งสามารถสร้างอารมณ์และความรู้สึกให้แก่ผู้ดู ผู้ฟังได้ด้วย ละครดังกล่าวถ้านำมาแสดงออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง เราเรียกกันทั่วไปว่า “ละครวิทยุ” หมายความว่า การแสดงออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง โดยผู้ฟังไม่เห็นตัวผู้แสดง ได้ยินแต่เสียงซึ่งจะรับฟังได้โดยผ่านทางเครื่องรับวิทยุ ผู้ฟังไม่เห็นบทบาท ท่าทาง ความรู้สึกทางสีหน้า ไม่เห็นแสงสี ไม่เห็นลักษณะฉาก และไม่เห็นเครื่องแต่งกายของตัวละคร แต่ผู้ฟังสามารถรู้ และเห็นทุกอย่างได้ด้วยมโนภาพ หรือจินตนาการจากเสียงต่าง ๆ ได้แก่ บทเจรจา การบรรยาย เสียงเพลง เสียงประกอบ ซึ่งผู้ฟังสามารถสร้างภาพขึ้นให้ตัวเองเห็นและเข้าใจได้อย่างดี จนอาจกล่าวได้ว่า ถ้าเราสร้างละครวิทยุอย่างละเอียดถี่ถ้วนและมีคุณภาพดีแล้ว ละครวิทยุนั้นสามารถทำให้ผู้ฟังเกิด “มโนคติ” หรือ “ฤทธิ์ทางใจ” ได้⁹

⁹ ันภรณ์ อัจฉริยะกุล, “การผลิตรายการวิทยุ,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการผลิต รายการวิทยุกระจายเสียง (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2531), น. 599.

ละครวิทยุ อาจหมายถึง การพูดที่ทั้งเนื้อหาและการแสดงมีความสมจริง คล้ายกับเป็นการจำลองเหตุการณ์จริงขึ้นมา¹⁰ เป็นการเสนอเรื่องราวโดยใช้การแสดงด้วยคำพูด ดนตรี และเสียงประกอบให้ผู้ฟังสามารถเห็นภาพพจน์ เหตุการณ์ ทำทาง ความรู้สึกและอารมณ์ คล้อยตามไปกับเรื่องที่เสนอ ละครวิทยุจึงจำเป็นต้องมีทุกอย่างเช่นเดียวกับละครเวทีหรือละครโทรทัศน์ คือ มีทั้งฉาก สีซ้น บรรยากาศ การเคลื่อนไหวตัวละคร และสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยศิลปะและเทคนิคในการผลิตรายการ¹¹ ดังนั้น ในการผลิตละครวิทยุต้องสามารถทำให้ผู้ฟังเข้าถึงได้ทุกอย่าง โดยผ่านเพียงเสียงและการใช้จินตนาการของผู้ฟัง

ละครวิทยุถือได้ว่าเป็นรายการบันเทิงประเภทหนึ่ง ที่ถือกำเนิดหลังละครเวที แต่มีมาก่อนละครโทรทัศน์

ประเภทของละครวิทยุ

ประเภทของละครวิทยุเมื่อแบ่งตามวัตถุประสงค์ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ละครสร้างสรรค์ความบันเทิง รายการละครที่นำเสนอทางวิทยุกระจายเสียงโดยทั่วไปแล้ว มีวัตถุประสงค์เพื่อความบันเทิงเป็นหลักทั้งสิ้น ส่วนมากมักจะเสนอเรื่องราวชีวิตเรื่องราวในประวัติศาสตร์ วรรณคดี หรือเรื่องที่สะท้อนให้เห็นชีวิตด้านต่าง ๆ รวมทั้งการใช้ชีวิตประจำวันของคนในสังคม เรื่องราวเหล่านี้มักเป็นที่ที่แสดงออกให้เห็นถึงความรู้สึกต่าง ๆ ทั้งรัก เกียรติ ตื่นเต้น ชวนฉงนสนเท่ห์ เมื่อผู้ฟังติดตามฟังแล้วจะเกิดความเพลิดเพลิน ซึ่งถือได้ว่าเป็นความบันเทิงอย่างแท้จริง ในละครประเภทสร้างสรรค์ความบันเทิง อาจแบ่งกลุ่มย่อยเป็นประเภทของละครตามลักษณะนาฏกรรม ได้อีก 3 ประเภท ได้แก่

- 1.1 ละครชีวิต คือ ละครที่แสดงเรื่องราวของชีวิตมนุษย์โดยทั่วไปในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งชีวิตรัก ชีวิตของครอบครัว ชีวิตของเพื่อนฝูง ฯลฯ ถ้าจบลงด้วยความสุข เรียกว่า สุขนาฏกรรม
- 1.2 ละครโศก คือ ละครที่มีเรื่องราวชวนสงสาร โศกเศร้า สะเทือนใจ จบลงด้วยความไม่สมหวัง การพลัดพราก การเสียชีวิต เรียกว่า โศกนาฏกรรม

¹⁰เกริกเกียรติ์ พันธุ์พัฒน์, คู่มือการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง (กรุงเทพมหานคร: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), น. 51.

¹¹บุญเกื้อ ควรหาเวช, การผลิตรายการวิทยุ (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2533), น. 156.

1.3 ละครตลกหรือละครชวนหัว อาจเป็นเรื่องราวสนุกสนาน หรือล้อเลียนสถานการณ์ปัจจุบัน หรือเกร็ดข่าวขันต่างๆ แล้วนำมาเสนอเป็นเรื่องราวของละคร เรียกว่า ทัศนนาฏกรรม

ทั้งนี้ลักษณะสำคัญของละครวิทยุสร้างสรรค์ความบันเทิงนั้น อาจสรุปได้ดังนี้

- เป็นรายการที่ทำให้ผ่อนคลายอารมณ์ ทำให้เกิดความสนุกสนาน ฟังแล้วเพลิดเพลินเกิดความบันเทิงใจได้
- เป็นรายการที่สร้างให้เกิดความประทับใจ อยากติดตามสิ่งที่ได้ฟังแล้วต่อไปอีกเรื่อยๆ ต้องการความต่อเนื่อง ไม่อยากให้สิ้นสุด ไม่เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งที่ได้รับฟัง
 - ความบันเทิงมิได้หมายความถึงความสนุกสนานเพียงอย่างเดียว บางครั้งละครวิทยุที่มีความเศร้าในเรื่อง เมื่อผู้ฟังฟังแล้วก็เกิดความเศร้าโศกตามไปด้วย แต่ชวนให้ติดตามรับฟังไม่เบื่อหน่าย ลักษณะเช่นนี้ก็จัดได้ว่าเป็นความบันเทิง หรืออาจกล่าวได้ว่า รายการละครวิทยุนี้สามารถสร้างและเปลี่ยนอารมณ์ของผู้ฟังได้
 - เป็นรายการที่ทำให้เกิดอารมณ์ร่วม และการแสดงปฏิกริยาร่วมของผู้ฟังได้อย่างมาก กล่าวคือ เมื่อผู้ฟังรับฟังรายการละครวิทยุแล้ว ก็จะทำให้เกิดความผูกพันกับตัวละคร จนบางครั้งก็แสดงออกมาถึงความพึงพอใจ หรือไม่พอใจ กับตัวละครที่แสดง อย่างเปิดเผย เช่น ให้กำลังใจนางเอก แต่ตำหนกกับตัวร้าย เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการได้รับความบันเทิงจากการรับฟังอย่างแท้จริง

2. ละครเพื่อความรู้และสอนใจ การสอนหรือการบอกกล่าวให้ความรู้กันโดยตรง บางครั้งไม่สามารถสร้างความสนใจหรือทำให้เกิดความเข้าใจได้ เนื่องจากสิ่งที่ต้องการสอนนั้น อาจยากเกินไป รายการละครมิใช่เป็นรายการเพียงแต่ความบันเทิง แต่ยังสามารถสอดแทรกความรู้และคติสอนใจไว้ได้ด้วย อีกทั้งยังอาจให้การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะขึ้นกับเทคนิควิธีในการผลิต ว่าสอดแทรกเนื้อหาดังกล่าวในส่วนใดของรายการละครวิทยุ อาจบอกกล่าวความรู้และคติสอนใจโดยตรง หรืออาจจะใช้วิธีทางอ้อมผ่านเนื้อหา และเรื่องราวของบทละครก็ได้

ละครวิทยุสามารถสร้างสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เกิดในรูปธรรมได้ โดยเฉพาะคุณธรรมซึ่งถือว่าเป็นนามธรรมอย่างมาก ละครวิทยุจึงช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย และชัดเจนขึ้น โดยการใช้เสียงสร้างภาพให้เกิดรูปธรรมในความนึกคิด เหมาะที่ใช่ในการอบรมสั่งสอน โดยเฉพาะในเด็ก ตัวอย่างเช่น ต้องการสอนเด็กเรื่อง “ธรรมชนะอธรรม” เด็กอาจเข้าใจคำว่า “ธรรม” และ “อธรรม” ได้ยาก การผลิตละครวิทยุสามารถสร้างรูปแบบของ “ธรรม” คือตัวพระเอก ตัวแทนของความดีทั้งปวง และ “อธรรม” ผ่านตัวร้าย คือความชั่วร้าย จากนั้นก็ผูกเรื่องราวให้พระเอกชนะ

ผู้ร้ายในที่สุด เด็กก็จะสามารถเข้าใจง่ายขึ้นด้วยจินตนาการจากการรับฟังละครวิทยุด้วยตนเอง เป็นต้น

3. ละครเพื่อการรณรงค์และประชาสัมพันธ์ กลวิธีการสร้างความเข้าใจหรือโน้มน้าวใจแก่ผู้ฟัง อาจไม่สามารถทำได้โดยการสื่อสารเฉพาะด้าน จึงทำให้ละครประเภทนี้ ที่มีสาระสำคัญเป็นข้อเท็จจริง มีสาระชักจูงให้คล้อยตาม ให้เห็นหลักการและแนวคิดที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ฟังแล้วเกิดความศรัทธา และโน้มน้าวใจให้นำไปปฏิบัติตาม หรือมิให้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมถึงป้องกันมิให้เกิดความเข้าใจผิด และแก้ไขความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นได้ด้วย

องค์ประกอบด้านบุคลากรในการผลิตรายการละครวิทยุ¹²

การผลิตละครวิทยุ ถือได้ว่าเป็นการผลิตสื่อบันเทิงประเภทหนึ่ง เป็นเรื่องละเอียดอ่อนอย่างมาก บุคคลเพียงคนเดียวไม่สามารถสร้างหรือผลิตงานได้เพียงลำพัง ดังนั้น ทุกส่วนในการผลิตคือ “เฟือง” ที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนงานที่ผลิตออกมาให้ได้คุณภาพสูงสุด กล่าวได้ว่า “เฟือง” ทุกตัวหรือ “บุคลากร” ทุกคน ที่ร่วมกันผลิตละครวิทยุจึงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ซึ่งโดยทั่วไปในการผลิตละครวิทยุ หรือในขณะละครวิทยุ จะมีบุคลากรในส่วนต่าง ๆ ประกอบด้วย

1. ผู้อำนวยการแสดง

เป็นผู้ทำหน้าที่ในการดำเนินงานนับตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการ โดยเริ่มจากการคัดเลือกเรื่องที่จะผลิต การจัดหาผู้เขียนบทไปในแนวทางที่ต้องการ การจัดหานักแสดงให้เหมาะสม การจัดหาทีมงาน การมอบหมายงานให้กับทุก ๆ คน ผู้อำนวยการแสดงจะเป็นผู้ควบคุมให้การแสดงดำเนินไปจนการผลิตเสร็จสิ้น นอกจากนี้ ผู้อำนวยการแสดงยังต้องทำหน้าที่ในการประเมินผลของการแสดงด้วย เพื่อนำมาปรับปรุง แก้ไขและพัฒนาต่อไป

คุณสมบัติของผู้อำนวยการแสดง

- เป็นผู้มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ในสิ่งที่แปลกใหม่ น่าสนใจ ไม่ซ้ำแบบใคร
- กล้าแสดงออก มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีเหตุผลในการตัดสินใจ ไม่โลเล รวมทั้งรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองตัดสินใจลงไป ตลอดจนมีลักษณะเป็นผู้นำที่ดี
- มีความรับผิดชอบ สามารถกระตุ้นให้ผู้ร่วมงานตื่นตัว ไม่เฉื่อยชา และตรงต่อเวลา
- เข้าใจในศิลปะการแสดง รวมทั้งบทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชน เป็นอย่างดี
- มีความสุขุม รอบคอบ ถี่ถ้วน สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี

¹²นภาพรณ์ อัจฉริยะกุล, “การผลิตรายการวิทยุ,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง, น. 608-617.

- มีวาจาไพเราะ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีใจยุติธรรม มีความเสมอภาคแก่ทุกๆ คน

- เข้าใจถึงกระบวนการผลิต และศิลปะของการแสดงทางวิทยุกระจายเสียง
- เป็นผู้หมั่นหาความรู้อยู่ตลอดเวลา เพื่อนำมาสร้างสรรค์และพัฒนาการผลิตละครวิทยุ

2. ผู้ควบคุมการแสดง

ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมการแสดงโดยตรง ทำการศึกษาเนื้อเรื่องของบทอย่างละเอียด ทำความเข้าใจอุปนิสัยของนิสัยของตัวละครในเรื่องเป็นอย่างดี ควบคุมการแสดงให้นักแสดงแต่ละคนแสดงได้สมบทบาท ตำแหน่งนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “ผู้กำกับการแสดง” นอกจากนั้นแล้วยังมีหน้าที่ควบคุมเรื่องของเวลาด้วย คือไม่ให้เรื่องที่น่าเสนอยาวหรือสั้นจนเกินไป ผู้ควบคุมการแสดงที่ดีควรจำเสียงของตัวละครทุกตัวให้ได้ ไม่ว่าจะเปลี่ยนลีลาการออกเสียง ความชัดเจน อารมณ์น้ำเสียง อีกทั้งยังต้องควบคุมการให้เพลงและเสียงประกอบให้ถูกต้องตามบทที่กำหนดไว้ด้วย

คุณสมบัติของผู้ควบคุมการแสดง

- มีความเข้าใจศิลปะการแสดง รวมทั้งพื้นฐานของการแสดง ดนตรี การใช้เสียง การใช้ภาษาได้เป็นอย่างดี

- กล้าแสดงออกและมีความริเริ่มสร้างสรรค์
- มีความสุขุมรอบคอบ ไม่ฉุนเฉียว ควบคุมอารมณ์ได้ดี
- มีวาจาอ่อนโยนแต่เด็ดขาด ต้องมีความเชื่อมั่นในหลักการและเหตุผลอย่างมั่นใจ
- เป็นผู้หมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ
- เป็นคนตรงต่อเวลา และควบคุมเวลาในการทำงานได้ดี
- มีสมรรถภาพในการทำงานและการฟังสูง สามารถชี้แจงข้อเสนอแนะ และแก้ไขการแสดงได้ รวมทั้งถ่ายทอดความคิดของตัวเองได้อย่างดี

- รู้จักทั้งให้คำชมเชย เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจต่อเพื่อนร่วมงานได้

3. ผู้เขียนบท

ทำหน้าที่ในการเขียน โดยต้องเข้าใจเนื้อหาและทราบจุดสำคัญของเรื่อง มีความสามารถที่จะดึงประเด็นสำคัญต่างๆ ออกมาเป็นคำพูด ผู้เขียนบทที่ดีควรทำให้ตัวแสดงเข้าใจเนื้อหาที่ได้รับ และทำให้เรื่องราวดำเนินไปอย่างมีรสชาติและน่าประทับใจ สำหรับผู้ฟัง

คุณสมบัติของผู้เขียนบท

- มีความรู้ในการใช้ภาษาทางวิทยุกระจายเสียงเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นเข้าใจได้ด้วยการใช้คำพูดเหมาะสมที่สุด

- มีความรอบรู้ในศัพท์เฉพาะทางเทคนิคของงานวิทยุกระจายเสียงได้เป็นอย่างดี
- มีความสามารถในการจินตนาการ ดำเนินเรื่องอย่างต่อเนื่อง กลมกลืน สนุกสนาน

ไม่ขัดต่ออารมณ์ และไม่ขัดต่อธรรมชาติของการแสดง

- มีความรอบรู้ด้านต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งหมั่นหาความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอ
- มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่จำเจ ไม่ยึดติดกับรูปแบบเดิม
- มีความรอบรู้ในกลไก และวิธีการผลิตรายการละครเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเทคนิค

ที่เกี่ยวกับงานวิทยุกระจายเสียง โดยนำเทคนิคแปลก ๆ ใหม่ ๆ มาเขียนให้บทมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

- เป็นคนใจกว้างยอมรับฟังคำตำหนิ จากผู้ร่วมงาน
- กล้าแสดงออก มีความมั่นใจในสิ่งที่แสดงออก รวมทั้งยอมรับข้อผิดพลาด และ

รับแก้ไขโดยไม่รอช้า

4. ผู้แสดง

ทำหน้าที่แสดงไปตามบทบาทที่ได้รับไม่ว่าจะเป็นตัวเอก หรือตัวละครอื่น ๆ ซึ่งทุกตัวละครในแต่ละเรื่องมีความสำคัญเท่าเทียมกัน ผู้แสดงที่ดีควรเป็นผู้ “รักษาท” คือต้องทำความเข้าใจกับทุกตัวอักษรที่ได้รับมอบหมายให้แสดง ต้องเข้าใจลักษณะนิสัยของตัวละคร รับผิดชอบ เคารพบทที่ผู้เขียนบทได้เขียนเอาไว้ โดยถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกออกมาด้วยน้ำเสียงที่ถูกต้องตรงตามกับบุคลิกของตัวละครที่ตนแสดง

คุณสมบัติของนักแสดง

- มีน้ำเสียงที่ไม่แหบแห้ง หรือน้ำรำคาญ
- อ่านหนังสือเก่ง แดกฉาน และตีบทแตก
- แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี และอย่างเฉลียวฉลาด
- ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกด้วยน้ำเสียงได้อย่างชัดเจน
- กล้าแสดงออก และคิดเสมอว่าเป็นงาน และเป็นการแสดง
- มั่นใจในตัวเอง เคารพผู้กำกับการแสดง หรือผู้ควบคุมการแสดง อย่างจริงใจ
- ขยัน หมั่นฝึกซ้อมบทที่ได้รับอย่างกระตือรือร้น
- สุขภาพอ่อนโยน ใจกว้างรับฟังความคิดเห็นและคำติชมของผู้อื่นอย่างอ่อนน้อม
- พูดชัดถ้อยชัดคำ ใช้ภาษาได้อย่างถูกต้อง ออกเสียงคำควบกล้ำได้ชัดเจน เป็น

ธรรมชาติ

- มานะอดทนเพื่อให้ผลงานออกมาดี
- กระฉับกระเฉงกระตือรือร้นอยู่เสมอ

5. เจ้าหน้าที่ควบคุมเสียง

ทำหน้าที่ควบคุมการผลิตรายการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเสียง โดยแบ่งบทบาทออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- บทบาทที่ทำให้เกิดเสียงในห้องบันทึกเสียง ไม่ว่าจะเป็นเสียงจากไมโครโฟน เครื่องเล่นแผ่นเสียง เครื่องบันทึกเสียง โดยพิจารณาเลือกเสียงให้เกิดความเหมาะสม
- บทบาทในการบังคับเครื่องเล่นแผ่นเสียง และเครื่องบันทึกเสียงในขณะบันทึกการแสดง โดยจัดเตรียมแผ่นเสียงและตั้งเทปเสียงตามที่กำหนดไว้ในบท เจ้าหน้าที่ควบคุมเสียงควรทำเครื่องหมายไว้ในบทเพื่อเป็นการให้คิว โดยทำให้เสียงต่าง ๆ เกิดความกลมกลืน ไม่ดังหรือเบาจนเกินไป เพื่อให้การแสดงดำเนินไปอย่างราบรื่น

คุณสมบัติของเจ้าหน้าที่ควบคุมเสียง

- มีความรู้ทางด้านเทคนิคเสียงเป็นอย่างดี
- มีความรู้เกี่ยวกับกลไกของอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับเสียงทางวิทยุกระจายเสียง
- มีการตัดสินใจที่ดี คล่องแคล่ว ว่องไว ทันการ และตื่นตัวอยู่เสมอ
- มีความละเอียดอ่อน อารมณ์เย็น รับฟังคำชี้แนะจากผู้ร่วมงาน
- รักษาเครื่องมือด้านเทคนิคต่างๆ ด้วยใจรัก
- สามารถประสานงานและปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

6. ผู้ให้เพลงประกอบและเสียงประกอบ

เป็นบุคคลที่ทำหน้าที่ให้เพลงประกอบและเสียงประกอบ ซึ่งทำให้ละครวิทยุฟังสมจริงสมจังมากขึ้น เสียงทำให้เกิดภาพ ทำให้คนดูมองเห็นฉาก มองเห็นลักษณะการแต่งตัว รู้ได้ถึงเวลาและสถานที่ ตลอดถึงอิริยาบถต่าง ๆ ผู้ให้เพลงประกอบและเสียงประกอบจึงควรต้องศึกษาเกี่ยวกับบทว่าเพลงอะไร ดนตรีแบบไหน เหมาะสมที่จะเลือกมาใช้มากที่สุด เพื่อจะสามารถนำมาใช้ทันทีและถูกต้องตามที่ต้องการ

คุณสมบัติของผู้ให้เพลงประกอบและเสียงประกอบ

- มีพื้นฐานความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับดนตรี และอารมณ์ของเพลงเป็นอย่างดี
- ศึกษาและสะสมเพลงประเภทต่าง ๆ และสามารถใช้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และกลมกลืนกับเรื่องราวและเนื้อหาของละคร
- หมั่นสังเกตสิ่งที่อยู่รอบตัวอยู่เสมอ มีความขยันในการสร้างเสียงประกอบลักษณะต่างๆ เพื่อนำไปใช้ในงานละครวิทยุกระจายเสียง
- มีสมาธิในการทำงาน
- มีความคล่องแคล่วว่องไว ไม่เฉื่อยชา สามารถทำงานแข่งกับเวลาได้

- มีความละเอียดอ่อน ทะนุบำรุงรักษาอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้ด้วยความรอบคอบ
- มีความรู้เกี่ยวกับข้อกฎหมายและระเบียบข้อบังคับทางการกระจายเสียงเป็น

อย่างดี

7. เจ้าหน้าที่ธุรการ

เป็นฝ่ายที่ดูแลให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเรียบร้อย ไม่ติดขัด เจ้าหน้าที่ธุรการส่วนใหญ่จะทำหน้าที่ จัดพิมพ์บท ติดต่อประสานงานด้านห้องบันทึกเสียง นัดตัวละครเพื่อซักซ้อม รวมทั้งเป็นผู้ดูแลบทที่ใช้ในการแสดง เพื่อให้การผลิตละครวิทยุเป็นไปอย่างมีระเบียบ

คุณสมบัติของเจ้าหน้าที่ธุรการ

- มีความสุภาพอ่อนน้อม ปฏิบัติตามคำสั่งอย่างกระฉับกระเฉง
- มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีวาจาที่ไพเราะ อ่อนโยน
- มีความสามารถในการใช้ภาษา ทั้งภาษาอ่าน ภาษาเขียน รวมทั้งมีความสามารถ

ในการพิมพ์ติดได้อย่างถูกต้อง คล่องแคล่ว รวดเร็ว

- มีนิสัยที่เป็นระเบียบเรียบร้อย

8. เจ้าหน้าที่การเงิน

ทำหน้าที่ควบคุมการเบิกจ่ายทางการเงินอย่างรอบคอบ ทำบัญชีทั้งรายรับที่ได้จากการสนับสนุน และบัญชีรายจ่ายที่เป็นค่าใช้จ่ายจากการดำเนินงาน ได้อย่างถูกต้องและถี่ถ้วน

คุณสมบัติของเจ้าหน้าที่การเงิน

- มีความซื่อสัตย์สุจริต
- มีความละเอียดถี่ถ้วน ยุติธรรม
- มีความรู้ทางการบัญชี การตลาด และระเบียบด้านการเงิน เป็นอย่างดี
- มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลทุกระดับที่เกี่ยวข้อง
- มีความคล่องแคล่วว่องไวในงานที่รับผิดชอบ และมีใจรักงานที่แท้จริง

บางครั้งหน้าที่ของบุคลากรก็จะแตกต่างกันไป บุคลากรหนึ่งคนอาจทำหน้าที่หลายอย่างในเวลาเดียวกันก็ได้ ทั้งนี้ ตามการบริหารงานของแต่ละหน่วยงานหรือแต่ละคณะละครวิทยุ บทบาทและหน้าที่ของทีมงานและบุคลากรผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดข้างต้น เป็นบทบาทและหน้าที่โดยทั่วไป ซึ่งทุกคนมีหน้าที่และความรับผิดชอบ และต้องรักษาบทบาทและหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด เพื่อให้การดำเนินการผลิตเป็นไปด้วยความราบรื่นนับตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น และพึงระลึกไว้เสมอว่า ในกระบวนการผลิตละครวิทยุนั้น ทุกคนไม่ว่าอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ใดก็ตาม มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

บทละครวิทยุ

บทละครวิทยุ เป็น สื่อกลางระหว่างความคิดสร้างสรรค์ของผู้ผลิต และผู้รับฟังละครวิทยุ และคือองค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตละครวิทยุ ที่จะทำให้ละครวิทยุมีรสชาติที่น่าติดตามฟัง และทำให้ผู้ฟังเกิดความสนุกสนาน ประทับใจ นั่นคือ ความสามารถในการจัดทำบท

จักรีรัตน์ พงษ์พัฒนากร¹³ กล่าวว่า บทเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมากสำหรับละครวิทยุ กล่าวคือ จะเขียนอย่างไรจึงจะทำให้ผู้ฟังสนใจเนื้อหาบท ซึ่งต้องทำให้เกิดภาพขึ้นมาในใจของผู้ฟัง มองดูก็เหมือนการปรุงอาหาร เวลาจะปรุงอาหารสักอย่างหนึ่ง เราต้องทำอย่างสุดฝีมือ ตามสูตรที่เราคิดว่าน่าจะอร่อยที่สุด

อีกทั้งบทละครวิทยุเปรียบเสมือนเครื่องนำทางร่วมกันของบุคลากรในการผลิตละครวิทยุ ที่จะใช้เป็นเครื่องมือร่วมกัน และทำความเข้าใจร่วมกันในการผลิตละครวิทยุแต่ละเรื่อง

สำหรับที่มาของบทละครวิทยุ นั้น โดยทั่วไป มี 2 ลักษณะคือ

1. มาจากบทประพันธ์ของผู้อื่น โดยการนำบทประพันธ์ นวนิยาย มาดัดแปลงเป็นบทละครวิทยุ โดยต้องเสียค่าลิขสิทธิ์แก่เจ้าของบทประพันธ์ในการนำมาผลิต สำหรับที่มาของบทละครวิทยุประเภทนี้ ผู้วิจัยคิดเห็นเพิ่มเติมว่า หมายถึงการนำวรรณกรรมมรดกของชาติ นิทานพื้นบ้าน ทั้งที่มีผู้ประพันธ์ไว้ และเรื่องเล่าสืบทอดกันมาที่หาต้นตอการประพันธ์ไม่ได้แล้ว เช่น นิยายอิงประวัติศาสตร์ นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น มาทำเป็นบทละครโดยไม่ต้องเสียค่าบทประพันธ์แต่อย่างใด

2. มาจากเรื่องที่แต่งขึ้นเอง คือ การเขียนบทละครวิทยุที่ผู้เขียนบทจะต้องกำหนดโครงสร้างของเรื่องขึ้นมาเองทั้งหมด ไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์ ตัวละคร คล้ายแต่งนิยายเรื่องใหม่ แต่ไม่ใช่เขียนสำหรับอ่าน แต่เป็นเขียนสำหรับการฟัง โดยอาจเขียนหรือแต่งจากประสบการณ์ชีวิตจริง หรือเขียนจากเรื่องราวเหนือความเป็นจริง หรือจินตนาการ

¹³จักรีรัตน์ พงษ์พัฒนากร, “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการบริหารและการพัฒนาของ คณะละครวิทยุกระจายเสียงในเขตกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), น. 3.

องค์ประกอบของบทละครวิทยุ¹⁴

บทละครวิทยุที่ดี ควรมีองค์ประกอบครบถ้วน โดยแบ่งออกเป็นส่วนตัวต่าง ๆ ได้ 8 ส่วน ได้แก่

1. เรื่องราว

เรื่องราวเป็นการบอกเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ เรื่องราวนั้นจะน่าสนใจมากน้อยเพียงใด อยู่ที่วิธีการเล่าเรื่อง โดยผู้เขียนจะแต่งแต้มเติมสีสันของเรื่องราวให้น่าตื่นเต้น ทำให้ผู้ฟังสนุกสนาน และพึงพอใจในการติดตามรับฟัง ทำให้เกิดการตามคาดเดาเรื่องราว อาจมีดราม่าบ้าง แต่ก็ทำให้ผู้ฟังร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราวไปได้

เรื่องราวพาให้ผู้ฟังเข้าไปสู่อารมณ์และความนึกคิดของบุคคลต่าง ๆ ผ่านตัวละคร ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยใจคอ ฐานะ ภาวะ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ตัวละครประสบอยู่ในเรื่องราวนั้น ๆ

เรื่องราวอาจจบลงด้วยดี มีคติธรรม มีจุดสอนใจ หรืออาจจบลงอย่าง “หักมุม” ก็ได้ นั่นหมายความว่า การคาดหวังที่เรื่องราวจะจบลงอย่างหนึ่ง แต่กลับจบลงอีกอย่างหนึ่ง ความสนุกของเรื่องราวอาจอยู่ตรงนี้ได้ ซึ่งเป็นเทคนิคการเพิ่มความสนุกสนานของเรื่องราว ทำให้ผู้ฟังเกิดความสงสัย คาดเดา และติดตามฟัง สิ่งสำคัญคือเรื่องราวที่ดีจะต้องมีเหตุผล มีสาระ และมีความเป็นไปได้ตามสมควร

การเขียนเรื่องหนึ่งเรื่องนั้นเท่ากับสร้างโลกขึ้นมาหนึ่งใบ เป็นโลกในมโนภาพ หรือในจินตนาการของทั้งผู้เขียนและผู้ฟัง ในโลกแห่งจินตนาการนี้ มีบุคคล มีวิธีการดำเนินชีวิต และพฤติกรรม ย่อมเป็นที่สนใจแก่ผู้ฟังทั้งสิ้น บทบาทและการแสดงออกนี้จะมีการเคลื่อนไหวจากอุบัติการณ์หนึ่งสู่อุบัติการณ์หนึ่งอยู่ตลอดเวลา จนถึงจุดจบของเรื่องราว

โลกแห่งจินตนาการที่ผู้เขียนเรื่องสร้างขึ้นนี้อาจเรียกว่า “ฉาก” (Setting) หรือสถานที่ต่าง ๆ ที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น บุคคลต่าง ๆ ในเรื่องและผู้เขียนสร้างขึ้น เรียกว่า “ชีวิต” หรือ “คุณสมบัติประจำตัวละคร” ซึ่งก็คือ “ตัวละคร” (Characters) และพฤติกรรมหรืออุบัติการณ์ของตัวละคร เรียกว่า “เค้าโครง” หรือ “เนื้อเรื่อง” (Plot)

¹⁴ นภาพกรณ์ อัจฉริยะกุล, “การผลิตรายการวิทยุ,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง, น. 617-624.

บางครั้งกลายเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของเรื่อง บางครั้งตัวละครสำคัญที่สุด และบางครั้งเค้าโครงเรื่องก็สำคัญที่สุด ทั้งสามสิ่งนี้ต้องควบคู่กันไป แต่ต้องมีสิ่งหนึ่งสำคัญเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่งเสมอ

ผู้ฟังละครวิทยุจะไม่คำนึงถึงว่าอะไรสำคัญกว่ากัน ผู้ฟังจะคำนึงเพียงว่า ถ้าเรื่องดี การแสดงดี ก็สามารถสร้างความพึงพอใจได้แล้ว แต่บางครั้ง เมื่อผู้ฟังคล้อยตามชีวิตของตัวละคร ก็อาจถึงกับหลุดจากโลกความเป็นจริงได้

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนบทละครวิทยุที่จะสามารถสร้างเรื่องราวที่ดีได้นั้น จะต้องหาสาเหตุและเหตุผลของเรื่องราวได้ แล้วนำมาแยกแยะเป็นข้อปลีกย่อยของคุณสมบัติตัวละครแต่ละตัว แยกแยะเนื้อเรื่อง การดำเนินเรื่อง และฉากทั้งหลายให้ละเอียดถี่ถ้วน เพื่อให้เรื่องราวมีความน่าสนใจ เรื่องราวจึงมีความสำคัญต่อละครวิทยุอย่างยิ่ง

2. การขัดแย้ง

การขัดแย้งเป็นสิ่งที่พึงกระทำเมื่อเริ่มทำการประพันธ์ บางครั้ง การขัดแย้งในเค้าโครงเรื่อง อาจเกิดขึ้นหลายๆ ครั้งในเรื่องเดียวกันก็ได้ การสร้างละครที่ดีนั้นจะต้องสร้างให้มีการขัดแย้งเกิดขึ้น การขัดแย้ง หมายถึง อุปสรรค หรือความตึงเครียด ที่มีอยู่ในเนื้อเรื่อง การขัดแย้งอาจมีขึ้นได้หลายลักษณะ ได้แก่

1. การขัดแย้งภายในตัวบุคคล
2. การขัดแย้งระหว่างคนคนหนึ่งกับคนอีกคนหนึ่ง
3. การขัดแย้งระหว่างคนคนหนึ่งกับคนหลายคน ซึ่งเป็นคนกลุ่มเล็ก เช่น เพื่อนฝูง
4. การขัดแย้งระหว่างคนคนหนึ่งหรือคนกลุ่มหนึ่งกับคนส่วนใหญ่ของสังคม
5. การขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ และความเชื่อต่าง ๆ

ผู้เขียนบทละครจะต้องนำประเด็นความขัดแย้งมาศึกษา และวิเคราะห์ให้ดีและแตกฉานก่อนที่จะพัฒนาเป็นเรื่องราว แล้วจึงสานต่อให้เข้ากันอย่างต่อเนื่องและพิถีพิถัน

3. การขัดแย้งย่อย

ละครวิทยุที่ดีนั้นนอกจากจะมีเหตุการณ์ที่เกิดจากสาเหตุการขัดแย้งหลักอยู่ 2-3 สาเหตุแล้วนั้น ในจำนวนการขัดแย้งหลักของแต่ละสาเหตุนั้น ควรมีเหตุการณ์การขัดแย้งย่อย ๆ ผ่นวอกอยู่ด้วย เรียกว่า “การขัดแย้งย่อย”

การขัดแย้งย่อยต้องผูกพันอยู่กับการขัดแย้งหลักอยู่เสมอ ทำให้บางครั้ง การสร้างความขัดแย้งย่อยหลายเรื่องอาจขมวดให้เรื่องราวเกิดความสนุกมากขึ้นได้ ทำให้เรื่องราวมีความซับซ้อน มีเงื่อนไขซ่อนให้ผู้ฟังสนใจจะติดตามฟังต่อ สิ่งไม่ควรคำนึงอยู่เสมอ ก็คือไม่ควรผูกเรื่องให้

ดำเนินไปอย่างเรียบง่ายและธรรมดา เพราะจะทำให้ขาดความตื่นเต้น ไม่นชวนให้ติดตาม และในที่สุดผู้ฟังจะเกิดความเบื่อหน่ายจนไม่อยากฟังละครวิทยุเรื่องนั้นต่อไป

4. จุดสุดยอด

จุดสุดยอด หรือที่รู้จักกันว่า ไคลแม็กซ์ (Climax) จุดสุดยอดนี้อาจสามารถทำได้หลายลักษณะ โดยการดำเนินเรื่อง การสร้างปมของเรื่อง ซึ่งจะผูกปมนี้ไว้ที่ละปม เมื่อผูกปมได้ที่แล้ว ก็ถึงจุดที่ต้องคลายปมที่ผูกไว้ นั่นคือการเปิดเผยเรื่องราวที่ได้ซ่อนเงื่อนไว้ให้คลี่คลาย เกิดความเข้าใจขั้นทันที การคลี่คลายเรื่องดังกล่าว เรียกกันว่า จุดสุดยอด หรือไคลแม็กซ์ นั่นเอง

นอกจากนี้ ลักษณะของการสร้างจุดสุดยอดก็คือการ “หักมุม” หรือ จุดวกกลับ (Turn) เพื่อพลิกความคาดหมาย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นเทคนิคการดำเนินเรื่องอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้เกิดความสนุกสนานตื่นเต้น เป็นการสร้างความประทับใจในที่สุดนั่นเอง และเมื่อมีการแสดงถึงจุดสุดยอดแล้ว เรื่องราวก็จะถึงจุดอวสานโดยไม่ขัดเขินและยืดเยื้อ

5. การบรรยาย

การแสดงละครวิทยุไม่ใช่การแสดงละครเวที หรือละครโทรทัศน์ และไม่ใช่ว่าการแสดงละครใบ้ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการพูดเป็นสำคัญ การพูดละครวิทยุมีสองลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก คือ การบรรยาย ลักษณะที่สอง คือ บทเจรจา หรือ การสนทนาโต้ตอบกัน

การบรรยายเป็นทางออกหนึ่งของละครวิทยุที่ต้องการให้ผู้ฟังมองเห็นภาพตามไป การบรรยายจะเป็นการแนะนำเหตุการณ์ของเรื่องก่อนที่จะดำเนินเรื่อง นอกจากนี้ยังมีการบรรยายที่เป็นการเล่าเหตุการณ์ในตอนต่อไปอย่างย่อ ๆ เป็นการท้าวความ หรือเตือนความทรงจำของผู้ฟังให้จำได้ หรือช่วยในกรณีที่ผู้ฟังพลาดการฟังในตอนที่แล้ว จะได้ทราบว่าตอนที่แล้วละครได้ดำเนินไปถึงไหนแล้ว

นอกจากนี้ ยังมีการบรรยายก่อนหมดเวลาของการแสดงในแต่ละตอน หรือก่อนจบเรื่องราว ซึ่งลักษณะการบรรยายนี้เป็นที่นิยมทำกันจนเกือบจะกลายเป็นประเพณีของละครวิทยุไปแล้ว เป็นการบรรยายแบบทิ้งท้าย ฝากข้อคิดหรือจุดสำคัญของเรื่องไว้ให้ผู้ฟังเก็บไปคิดต่อ ก่อนที่จะรับฟังตอนต่อไป เป็นเทคนิคหนึ่งที่ใช้จุดอารมณ์ให้ค้างอยู่ในจิตใจของผู้ฟัง เพื่อให้ระลึกถึงเรื่องราวและถกเถียงกันต่อไปเพื่อความบันเทิงอย่างหนึ่ง ที่สำคัญ เทคนิคนี้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถวัดผลและประเมินผลได้ว่า ละครวิทยุเรื่องนั้น ๆ ได้รับความสำเร็จมากน้อยเพียงใด เพราะถ้าผู้ฟังรับฟังแล้วกลับไปคิดต่อ ถกเถียงอภิปรายกันต่อไปไม่จบสิ้น ก็เป็นการวัดผลได้อย่างหนึ่งว่า ผู้ฟังให้ความสนใจ นอกจากนี้ ในกรการบรรยายในช่วงท้ายของรายการนี้มักจะต่อ ท้ายด้วยการบอกกล่าววว่าละครเรื่องนี้เป็นบทประพันธ์ของใคร มีใครเป็นผู้แสดงบ้าง ใครทำหน้าที่อะไรในการผลิตละครในตอนนั้น ๆ และจะมีเสนอต่อไปในวัน เวลา สถานที่ใด เพื่อผู้ฟังจะได้ติดตามฟังต่อได้อย่างถูกต้อง

6. บทเจรจา

บทเจรจาหรือบทสนทนาโต้ตอบกันระหว่างตัวละครด้วยกันนั้น ถือเป็นกาการการพูดอีกลักษณะหนึ่งในละครวิทยุ ซึ่งเปรียบเสมือนหัวใจของละครก็ว่าได้ เพราะบทเจรจาเป็นการดำเนินเรื่องไปโดยอัตโนมัติ และแสดงความคืบหน้าของเรื่องราว อีกทั้งแสดงให้เห็นผู้ฟังรู้ว่าอะไรกำลังเกิดขึ้น เกิดขึ้นที่ไหน เกิดขึ้นอย่างไร ใครมีลักษณะนิสัยอย่างไร แสดงออกได้ทางบทเจรจาทั้งสิ้น

ดังนั้น การเขียนบทบทเจรจาจึงต้องเขียนให้ชัดเจนที่สุด เพื่อตัวละครหรือผู้แสดงจะได้ใช้เสียงได้อย่างถูกต้องตามบุคลิกลักษณะหรืออารมณ์ตามผู้เขียนบทต้องการให้เป็นไป ทั้งนี้ผู้เขียนบทจะบอกไว้ในวงเล็บหน้าประโยคที่ต้องการเน้นการกำกับไว้ให้เป็นระยะ ๆ การเช่นนี้ถือได้ว่า บทดังกล่าวเป็นบทที่ดีและมีคุณภาพต่อการแสดงอย่างมาก

บทเจรจาเป็นบทที่ใช้ “พูด” ไม่ใช่ “อ่าน” ดังนั้น ผู้แสดงต้อง “พูด” บทเจรจาไม่ใช่ “อ่าน” บทเจรจา ละครวิทยุเป็นการแสดงด้วยวิธีการพูดโต้ตอบกันไม่ใช่อ่านหนังสือให้ผู้ฟังฟัง การพูดบทเจรจาควรพูดตามแบบ (Style) ของตนเอง คนทุกคนมีบุคลิกลักษณะเป็นของตนเอง ซึ่งต้องมีความสามารถในการถ่ายทอดการพูดออกมา ผู้ฟังไม่สามารถมองเห็นท่าทาง การกระทำ การแต่งกายได้ ดังนั้น ผู้เขียนบทละครวิทยุจึงต้องช่วยสร้างภาพต่างๆ ให้เกิดขึ้นในใจหรือในความนึกคิดของผู้ฟัง

ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ผู้เขียนบทต้องจำให้แม่นยำว่าใคร หรือตัวละครใดมีบุคลิกอย่างไร เวลาเขียนจะได้ไม่สับสน ยิ่งผู้แสดงมีความสามารถในการแสดงได้หลายเสียง ผู้เขียนบทยิ่งต้องให้ความระมัดระวังและรอบคอบมากเป็นพิเศษ โดยอาจจะระบุไว้ในบทเจรจาให้ชัดเจนทุกตอนว่าตัวละครนั้น ๆ จะใช้เสียงอย่างไร เพื่อป้องกันความสับสนในการแสดง

นอกจากนี้ ปัญหาที่มักเกิดขึ้นจากบทเจรจาก็คือ หากมีตัวละครอยู่ร่วมกันหลาย ๆ คนในฉากเดียวกัน ผู้ฟังไม่สามารถทราบได้ว่าใครอยู่ในฉากนั้นบ้าง การฟังเสียงอย่างเดียวก้อาจจำไม่ได้ว่าใครกำลังพูดกับใคร ดังนั้น บทเจรจาควรระบุชื่อตัวละครไว้ในบทด้วย จะเห็นได้ว่าการเขียนบทเป็นงานที่ไม่ง่ายอย่างที่คิด ผู้เขียนต้องมีความรอบรู้ มีความรอบคอบ มิฉะนั้น ผู้ฟังจะฟังละครวิทยุเรื่องนั้นไม่รู้เรื่อง หรืออาจฟังรู้เรื่องแต่ไม่สนุก ดังนั้น ความสำเร็จส่วนหนึ่งซึ่ง เป็นส่วนสำคัญของละครวิทยุที่ไม่อาจปฏิเสธได้คือ ความสามารถในการเขียนบทเจรจานั้นเอง

7. เสียงประกอบ

ในการผลิตละครวิทยุ ต้องมีองค์ประกอบในเรื่องของเสียงรวมกันอยู่ 3 ประเภท ได้แก่ เสียงพูด เสียงประกอบ และเสียงดนตรี

เสียงประกอบนั้นถือเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีควบคู่กับละครวิทยุ เพราะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ฟังสร้างจินตนาการได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ่มากขึ้น โดยจะทำให้ผู้ฟังรู้ถึงบทบาทและ

เหตุการณ์สมจริงเหมือนกับชีวิตจริง เหมือนอยู่ในบรรยากาศจริง ๆ ซึ่งเสียงประกอบที่ใช้ในละครวิทยุอาจหามาได้จากแผ่นเสียง หรือเป็นเสียงประกอบที่คณะละครอาจคิดค้นและทดลองทำเสียงเลียนแบบของจริงขึ้นมาใช้เอง โดยบันทึกเก็บไว้ ส่วนมากจะเป็นเสียงง่าย ๆ และใช้กันอยู่บ่อย ๆ ถ้าเป็นเสียงที่ไม่สามารถทำขึ้นทันทีในห้องแสดง ก็อาจใช้เสียงที่บันทึกไว้ล่วงหน้า สำหรับเสียงประกอบซึ่งทำขึ้นสด ๆ จากของจริงในห้องแสดงมีอยู่ด้วยกันหลายเสียง เสียงเหล่านี้อาจเกิดจากทดลอง แล้วทำจนเกิดความเคยชินและชำนาญ ซึ่งในอดีตนิยมใช้กันอย่างมาก แต่ในปัจจุบัน จะใช้เสียงประกอบที่ผลิตสำเร็จรูปมาแล้ว หรือก็อาจใช้เสียงดนตรีมาช่วยเป็นเสียงประกอบแทน

การใช้เสียงประกอบในละครวิทยุนี้มักใช้ควบคู่เพื่อประกอบบทเจรจา หรือบางครั้งต้องใช้บทเจรจาอธิบายข้างไปด้วย เพื่อให้แน่ใจว่าเสียงที่ได้ยินคือเสียงที่เราต้องการให้เป็น

8. ดนตรี

ดนตรีเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งสำหรับการแสดงทางวิทยุกระจายเสียง ที่ช่วยส่งเสริมบรรยากาศให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วม มีความรู้สึกคล้อยตามไปกับชีวิตของตัวละครในเรื่องนั้น ๆ เช่น สดชื่น โศกเศร้า สนุกสนานร่าเริง ตื่นเต้น ระทึกใจ หวาดกลัว นอกจากนี้ ดนตรียังใช้เป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนฉาก หรือเปลี่ยนระยะเวลาได้ ทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้โดยฉับพลัน ไม่ต้องมีการบรรยายด้วยคำพูดใด ๆ อีก

ดนตรีสามารถให้อารมณ์ที่ถูกต้องในบทบาทของละคร หรือสามารถลบอารมณ์หนึ่งออกไปแล้วสร้างให้อารมณ์ใหม่เกิดขึ้นมาแทนได้อย่างรวดเร็วได้ หรือสามารถเพิ่มความตึงเครียดให้แก่ละครได้ เพราะดนตรีเป็นสิ่งทรงอำนาจ ละครวิทยุจึงนำดนตรีมาใช้ประโยชน์ คือ

1. ใช้เป็นส่วนหนึ่งของการเปิด – ปิด รายการ
2. ใช้เป็นสะพานเชื่อมโยงความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้ฟัง
3. ใช้เป็นสัญลักษณ์ในการเปลี่ยนฉาก
4. ใช้คั่นเหตุการณ์หรือช่วงเวลาได้อย่างรวดเร็ว
5. ใช้สร้างเสียงที่แปลก มหัศจรรย์
6. ใช้เป็นเสียงประกอบเพื่อสร้างอารมณ์ให้กับละครวิทยุ

การใช้ดนตรีนั้น ต้องรู้จักธรรมชาติ ชีวิต และประเภทของดนตรี และนำมาใช้ในทางที่ถูกต้องเหมาะสม มิฉะนั้น การใช้ดนตรีสำหรับประกอบละครวิทยุนอกจากจะไม่ได้ผลแล้ว ยังอาจทำให้เกิดผลเสียอีกด้วย

องค์ประกอบทั้ง 8 ส่วนดังกล่าวข้างต้น เป็นส่วนสำคัญที่ผู้เขียนบทจะต้องเลือกสรรและนำมาใช้ให้เหมาะสม ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมกันและกัน ในการเพิ่มอรรถรสของละครวิทยุ และสร้างความประทับใจแก่ผู้ฟังโดยไม่รู้ตัว ความสำเร็จในการผลิตละครวิทยุจึงขึ้นอยู่กับผู้เขียนบทว่าจะ

นางองค์ประกอบทั้งหมดมาสร้างรูปแบบและวิธีการนำเสนออย่างไร เพื่อให้เข้าถึงผู้ฟังอย่างแท้จริง สิ่งสำคัญที่สุดคือ ความสำเร็จมิใช่เกิดขึ้นจากการแสดงครั้งแรก แต่ต้องอาศัยความรู้ ศาสตร์ และการหมั่นฝึกฝนให้เข้าถึงศิลปะของละครวิทยุซึ่งผู้ที่ได้รับความสำเร็จต้องอาศัยความอดทนอย่างแท้จริง

ขั้นตอนและเทคนิคการผลิตละครวิทยุ¹⁵

ขั้นตอนและเทคนิคการผลิตละครวิทยุ มีได้มีกฎเกณฑ์ตายตัวกำหนดไว้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของแต่ละหน่วยงาน แต่ละคณะละครวิทยุ แต่ส่วนใหญ่จะมีหลักการและขั้นตอนในการผลิตทั้งสิ้น 3 ขั้นตอนได้แก่

1. ขั้นตอนก่อนการผลิต
2. ขั้นตอนดำเนินการผลิต
3. ขั้นตอนหลังการผลิต

ขั้นตอนก่อนการผลิตละครวิทยุ

ละครวิทยุ มีขั้นตอนการผลิตหลายขั้นตอน โดยเฉพาะขั้นตอนแรกที่ต้องคำนึงถึง คือ ขั้นตอนก่อนการผลิต เพราะถ้ามีการเตรียมการการณ่วงหน้าที่ดีแล้ว ก็จะทำให้ขั้นตอนต่าง ๆ ในการผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งขั้นตอนก่อนการผลิต อาจประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้

1. การเลือกเรื่องที่จะนำมาจัดทำเป็นละครวิทยุ การเลือกเรื่องคือต้นทางของการผลิต ถ้าเป็นละครวิทยุเป็นเรื่องที่มีผู้ประพันธ์ไว้แล้ว ผู้ผลิตจะต้องขออนุญาตลิขสิทธิ์ทางกฎหมายก่อนทุกครั้ง

การเลือกเรื่องที่จะนำมาจัดทำเป็นละครวิทยุ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่มีผู้ประพันธ์อยู่แล้ว หรือจะต้องประพันธ์ขึ้นมาใหม่ มีหลักการในการคัดเลือกเรื่อง โดยมีคำถามที่ต้องตอบในการเลือกเรื่อง ดังนี้

- เรื่องนั้นมีแก่นของเรื่อง (theme) เป็นอย่างไร
- เรื่องนั้นให้สาระประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านใดบ้าง
- เรื่องนั้นอยู่ในความสนใจและน่าจะเป็นที่นิยมของผู้ฟังในขณะนั้นหรือไม่
- เรื่องนั้นก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ ไม่เป็นพิษภัยต่อผู้อื่นหรือไม่
- เรื่องนั้นมีความเหมาะสมที่จะนำมาเป็นละครวิทยุหรือไม่

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 627-645.

ผู้ผลิตควรเลือกเรื่องที่ดีกว่ามีความมั่นใจในการผลิต หากยังไม่มั่นใจ ควรกลับไป ทบทวนพิจารณาเพิ่มเติม เพราะการเลือกเรื่องที่ดี คือจุดเริ่มต้นที่ดีในการผลิตละครวิทยุ

2. การศึกษาค้นคว้าข้อมูล การผลิตละครวิทยุให้มีความสนุกสนานและเป็นที่น่าสนใจแก่ ผู้ฟังนั้น ผู้ผลิตควรมีความรอบรู้อย่างดีในเรื่องที่ผลิต ซึ่งการศึกษาค้นคว้าข้อมูลก่อนเป็นวิธีที่ดีและ ถูกต้องในการเตรียมการผลิต การรู้จริงจะสามารถให้ผู้ผลิตมีการถ่ายทอดรายละเอียดได้อย่าง แนบเนียนตรงกับความเป็นจริง ทำให้ผู้ฟังเกิดความเชื่อ คล้อยตาม แล้วติดตามด้วยความพึงพอใจ

3. การเตรียมการด้านบุคลากร เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีการวางแผนและเตรียมการด้าน บุคลากรให้เหมาะสมและเพียงพอ ละครวิทยุแต่ละเรื่องอาจใช้บุคลากรไม่เท่ากัน หรืออาจใช้บุคลากรที่ มีคุณสมบัติแตกต่างกัน บุคลากรหลักในงานการผลิตละครวิทยุ ประกอบด้วย คนเขียนบท ผู้กำกับ การแสดง ผู้ควบคุมรายการ ผู้ให้เพลงและเสียงประกอบ เจ้าหน้าที่เทคนิค เจ้าหน้าที่ธุรการ ตลอดจนผู้ประสานงาน ผู้จัดหรือเจ้าของรายการจะต้องเตรียมการ และเลือกสรร บุคลากรเหล่านี้ ให้เหมาะสมที่สุด เพื่อประสิทธิผลของงาน

4. การเตรียมการด้านวัสดุอุปกรณ์ การเตรียมการด้านวัสดุอุปกรณ์ก่อนการผลิต สามารถ แบ่งสิ่งต้องเตรียมการไว้ทั้งสิ้น 3 ส่วน

4.1 เทปบันทึกเสียง ได้แก่ เทปที่จะใช้ในการบันทึกในการผลิต จะต้องจัดเตรียม ไว้ในปริมาณพอสมควร โดยทั่วไป ในการบันทึกละครวิทยุความยาวตอนละครึ่งชั่วโมง จำนวน 30 ชั่วโมง เทปที่ต้องเตรียมไว้ล่วงหน้า ประกอบด้วย

- เทปมาตรฐานแบบม้วน ความยาว 1,200 ฟิต จำนวน 30 ม้วน (สำหรับ บันทึกละคร 30 ตอน)

- เทปสำหรับทำ “ส่วนนำ” หรือ “หัวรายการ” ควรเตรียมไว้ต่างหาก เพื่อใช้ บันทึกในส่วนที่เป็นไตเติ้ล และหัวรายการ

- เทปสำหรับเตรียมไว้บันทึกเสียงประกอบ เพราะบางครั้งเมื่อได้บทมาแล้ว ผู้ให้เสียงประกอบจะตรวจดูว่ามีเสียงประกอบอะไรบ้างที่ผู้เขียนบทต้องการให้ใช้ ก็จัดรายการ เสียงประกอบนั้นไว้ แล้วตรวจสอบว่าเสียงใดที่มีอยู่แล้วบ้าง เสียงใดที่ยังไม่มี ถ้าเสียงใดยังไม่มีใคร ทำไว้ ก็ต้องจัดเตรียมทำเสียงประกอบนั้น แล้วทำการบันทึกลงเทปไว้ล่วงหน้า

4.2 แผ่นเสียงเพลงและเสียงประกอบ

4.2.1 แผ่นเสียงเพลงประกอบ ได้แก่

- เพลงที่ให้อารมณ์ (mood music) หมายถึง เพลงที่เป็นการบรรเลง ด้วยเครื่องดนตรีต่างๆ ที่มีท่วงทำนอง จังหวะ ลีลาช้าและเร็วต่างกัน เพลงเหล่านี้เมื่อฟังแล้วจะ ช่วยสร้างอารมณ์ และบรรยากาศให้สมจริงยิ่งขึ้น

- เพลงที่ให้บรรยากาศ หมายถึง เพลงหรือเครื่องดนตรีที่สามารถสร้างบรรยากาศให้แก่เรื่องได้ เช่น ละครที่เกี่ยวกับชีวิตทางภาคเหนือ ก็ใช้ดนตรีทางภาคเหนือ หรือ ต้องการบรรยากาศแบบชนบท ก็ใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่น เป็นต้น

- เพลงประจำรายการ (Signature tune) หมายถึง เพลงที่ได้คัดเลือกไว้เป็นสัญลักษณ์ประจำรายการ หรือเป็นสัญลักษณ์ประจำคณะ เป็นเพลงที่มีจุดเด่นเป็นพิเศษ เมื่อใครได้ยินแล้วจะจำได้ทันทีว่า ถึงเวลารายการละครวิทยุเรื่องนั้นได้เริ่มแล้ว

4.2.2 แผ่นเสียงเสียงประกอบ หมายถึง เสียงประกอบที่ไม่สามารถสร้างขึ้นเองในห้องบันทึกเสียง เป็นเสียงที่ผู้จัดทำและบันทึกไว้จำหน่าย เช่น เสียงรถบนถนน เสียงทะเล เสียงพายุ เป็นต้น แผ่นเสียงประกอบพิเศษนี้จะมีราคาแพงกว่าแผ่นเสียงทั่วไป ดังนั้น หากเป็นเสียงที่สามารถทำได้เองโดยไม่ยากจนเกินไป ก็ควรจัดทำเอง โดยอาจศึกษาเทคนิคการสร้างเสียงเลียนแบบขึ้นเอง แล้วบันทึกเก็บไว้ในใช้การผลิตครั้งต่อไป

4.3 อุปกรณ์บันทึกเสียง หมายถึง การเตรียมห้องบันทึกเสียง (studio) อาจทำได้ในลักษณะการเช่าห้องบันทึกเสียงซึ่งเปิดให้เช่าทั่วไป ห้องบันทึกเสียงเหล่านี้จะมีอุปกรณ์บันทึกเสียงไว้พร้อมแล้ว รวมทั้งมีเจ้าหน้าที่เทคนิคไว้สำหรับบริการการบันทึกเสียงไว้ด้วย แต่ถ้าเป็นห้องบันทึกเสียงส่วนตัว ทุกครั้งก่อนทำการผลิต เจ้าหน้าที่ควบคุมห้องบันทึกเสียงต้องตรวจสอบคุณภาพและความพร้อมของอุปกรณ์ทุกชนิด ว่าอยู่ในสภาพพร้อมใช้งานหรือไม่

5. การเตรียมด้านงบประมาณ งบประมาณในการผลิตละครวิทยุโดยทั่วไป ประกอบด้วย

1. ค่าบทประพันธ์
2. ค่าเขียนบท
3. ค่าพิมพ์บท/กระดาษพิมพ์บท/สำเนาบท
4. ค่ากำกับการแสดง
5. ค่าควบคุมรายการ
6. ค่าเจ้าหน้าที่ให้เพลงและเสียงประกอบ
7. ค่าเจ้าหน้าที่ควบคุมเสียง
8. ค่าผู้แสดง
9. ค่าเทปบันทึกเสียง/แผ่นเสียง
10. ค่าเช่าห้องบันทึกเสียง (ถ้าต้องเช่าห้องบันทึกเสียง)
11. ค่าสำเนาเทป (ในกรณีที่มีการตกลงให้ผู้ผลิตรายการเป็นผู้ทำสำเนาส่งสถานีวิทยุ)
12. ค่าขนส่ง/เจ้าหน้าที่จัดส่งเทป (ในกรณีที่ผู้ผลิตต้องจัดส่งเทปเอง)
13. ค่าสำรองเบ็ดเตล็ด

ค่าใช้จ่ายดังกล่าวข้างต้นนี้ ในการผลิตละครแต่ละครั้งมักไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก และถ้ามีการเตรียมการก็สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายได้รัดกุมมากขึ้น

6. การเตรียมการด้านการประชาสัมพันธ์และการเผยแพร่ การเตรียมการด้านนี้หากผู้ผลิตเป็นเจ้าของรายการเอง ก็จะต้องทำหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ละครวิทยุด้วยตัวเอง แต่ตามปกติแล้วทางสถานีมักจะเป็นผู้รับผิดชอบการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ให้อยู่แล้ว ทั้งนี้เพื่อดึงดูดความสนใจให้ผู้ฟังคอยติดตามรับฟังรายการของสถานี รูปแบบการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ละครอาจทำได้หลายรูปแบบ เช่น การนำตัวอย่างบางส่วน เป็นช่วงสั้น ๆ มาเชิญชวนให้ผู้ฟังติดตาม นอกจากนี้ อาจทำในลักษณะบอกกล่าวให้ผู้ฟังทราบล่วงหน้าว่า สถานีอะไร จะเสนอละครเรื่องอะไร ใครเป็นผู้แสดง เริ่มตั้งแต่เมื่อไหร่ เวลาเท่าใด แก่นของเรื่องเป็นอย่างไร เป็นต้น

การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ในลักษณะนี้จะต้องมีความถี่ในการเผยแพร่มากพอสมควร จึงจะทำให้ผู้ฟังสามารถจดจำได้ และรอคอยการรับฟังได้อย่างถูกต้อง

ขั้นตอนก่อนการผลิตละครวิทยุโดยทั่วไปแล้ว มักจะเตรียมการในส่วนสำคัญ ๆ ทั้ง 6 ประการดังกล่าวแล้ว แต่อาจมีการยืดหยุ่นหรือเปลี่ยนแปลงไปจากที่กล่าวมาแล้วได้ เพราะมิได้มีเกณฑ์ตายตัวบัญญัติไว้ การเตรียมตัวก่อนการผลิตละครวิทยุของแต่ละส่วนนั้นจะนำไปสู่ขั้นตอนการผลิตที่ดีได้

ขั้นตอนดำเนินการผลิต

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการทำงานที่ต้องแข่งขันกับเวลา กิจกรรมที่เกิดขึ้นทุกกิจกรรมจะไม่หยุดนิ่ง (Hot Activities) เป็นขั้นตอนที่มีความต่อเนื่องจากขั้นตอนก่อนการผลิต ขั้นตอนและเทคนิคระหว่างการผลิตโดยทั่วไปจะเริ่มตามลำดับดังนี้

1. ขั้นตอนการวางแผนประชุมทีมงานผลิต หมายถึง การประชุมของผู้ร่วมงานทั้งหมดเพื่อรับทราบนโยบายและแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน รวมทั้งเป็นการมอบหมายให้ทีมงานรับผิดชอบงานแต่ละอย่างไปปฏิบัติตามหน้าที่ตน

2. ขั้นตอนการลงมือเขียนบท เมื่อผู้เขียนบทได้รับมอบหมายเรื่องราวที่จะให้จัดทำเป็นบทละครวิทยุแล้ว ก็จะต้องอ่านบทประพันธ์เดิมนั้นให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ก่อน พร้อมกับจะต้องทำการค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมให้มีความพร้อมและมั่นใจ แล้วจึงเริ่มงานเขียนบท การเขียนบทในขั้นนี้ควรเขียนให้เสร็จสมบูรณ์ตามจำนวนตอนที่ออกอากาศทั้งหมดก่อน เพื่อที่จะเข้าใจภาพรวมของเรื่องราวทั้งหมด และทำให้ทราบการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ถ้าปฏิบัติเช่นนี้ได้ กิจกรรมระหว่างการผลิตละครทุกอย่างก็จะสมบูรณ์ตามไปด้วย แต่ส่วนใหญ่แล้ว ในการปฏิบัติจริง มักจะมีลักษณะของการเขียนบทไป ทอยผลผลิต และบันทึกเสียงไปเรื่อย ๆ โดยผู้แสดงจะเข้าใจเพียงเรื่องราวย่อ ๆ เฉพาะตอนเท่านั้น

การทยอยเขียนบทและบันทึกเสียงนี้อาจมีทั้งผลดีและผลเสีย ผลดีก็คือ เมื่อละคร ออกอากาศได้ระยะหนึ่ง ผู้ผลิตอาจจะพอทราบทิศทางและความนิยมของผู้ฟังในด้านต่าง ๆ จึงทำให้สามารถปรับแต่งบทให้เป็นไปตามความต้องการของผู้ฟังได้ทันที ซึ่งเป็นเทคนิคในการดึงดูด ความสนใจอย่างทันทั่วทั้งที่ และในทำนองเดียวกัน หากพบว่าละครที่เสนอนั้นผู้ฟังไม่ชอบ ก็สามารถตัดทอน แก้ไขได้ทันการณ์ หรืออาจตัดสินใจรวบรัดให้จบเร็วขึ้นกว่ากำหนด เพื่อไม่ให้ ผู้ฟังเบื่อหน่าย และเกิดความรู้สึกไม่ดีต่อคณะผู้ผลิต ส่วนผลเสียของการทยอยเขียนบทและทยอย บันทึกเสียงก็อาจเกิดขึ้นได้ เช่น กรณีผู้เขียนบทป่วยกระทันหัน หรืออุปสรรคบางอย่างซ้ำๆ ก็อาจ ทำให้ไม่สามารถบันทึกละครได้ อาจจะทำให้ละครออกอากาศไม่ทันเวลา

3. ขั้นตอนการจัดพิมพ์และสำเนาบท เมื่อเขียนบทแล้วก็จัดส่งบทที่พิมพ์แล้วไปถ่าย สำเนาแจกผู้ร่วมงานตามจำนวนที่ร่วมผลิตทั้งหมดทุกคน และควรเผื่อเก็บไว้อีกอย่างน้อย 2-3 ชุด เมื่อแจกจ่ายบทแก่ทีมงานทุกคนแล้ว ผู้ควบคุมรายการจะนัดวันซ้อมและวันบันทึกเสียงต่อไป

4. ขั้นตอนการซักซ้อม การซักซ้อมการแสดงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะการซ้อมที่ดีและ พร้อมเพรียงเท่าใด จะทำให้ผลการผลิตมีความสมบูรณ์มากขึ้นเท่านั้น ขั้นตอนการซักซ้อมนี้ ผู้ควบคุมรายการควรนัด ผู้กำกับการแสดง เจ้าหน้าที่เทคนิค และผู้แสดงทุกคนที่มีบท มาซ้อมร่วมกัน ไม่ควรซ้อมทีละคนทีละฝ่าย ในขั้นตอนนี้ทุกฝ่ายต้องทำความเข้าใจบทให้ดีก่อน โดยเฉพาะผู้แสดง คือควรอ่านให้คล่องปาก ทำเครื่องหมายวรรคตอนหรือขีดเส้นใต้เน้นถ้อยคำที่ต้องการ เป็นพิเศษ ทดลองซ้อมโดยการออกเสียง จะได้ทราบผลการแสดงได้ดีขึ้น อีกทั้งการซักซ้อมนี้มีประโยชน์ใน การจับเวลาที่ต้องควบคุมในการบันทึกเสียงการแสดงจริง แต่ในปัจจุบัน ขั้นตอนการซักซ้อมนี้แทบ ไม่ได้ทำเลย ส่วนมากจะได้บทในวันที่ทำการบันทึกเสียงเท่านั้น เนื่องจากนักแสดงส่วนใหญ่มี ประสบการณ์ และเคยชินกับการแสดง อย่างไรก็ตาม นักแสดงก็ควรทำการศึกษาตัวละคร ที่ต้อง แสดงก่อนที่จะมาแสดง

5. ขั้นตอนการลงมือแสดง ขั้นตอนนี้เป็นการทำงานที่ทุกส่วนทุกจุดพร้อมที่จะเริ่มลงมือ โดยผู้ควบคุมรายการจะต้องเป็นผู้ตรวจสอบความพร้อมด้วยตัวเอง ได้แก่

- ความพร้อมด้านเทคนิค เริ่มตั้งแต่การตรวจความพร้อมในห้องควบคุม ได้แก่ การเตรียมเทปเพื่อบันทึกเพลงไตเติ้ลและส่วนหัวของรายการที่บันทึกเตรียมไว้แล้ว เตรียมตั้งเทปไว้ พร้อมทั้งเครื่องบันทึกเสียง ตรวจดูความพร้อมของเครื่องเล่นแผ่นเสียง และเตรียมแผ่นเสียงต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเพลงประกอบและเสียงประกอบ โดยจัดเรียงไว้ตามลำดับการใช้ก่อนและหลัง นอกจากนี้ ควรตรวจ สอบเครื่องติดต่อสื่อสารภายใน (intercom) ระหว่างห้องควบคุมกับห้องผู้แสดง ให้อยู่ใน สภาพพร้อมใช้งาน รวมถึงการให้เจ้าหน้าที่ควบคุมเสียงตรวจสอบไมโครโฟนประเภทต่าง ๆ เพื่อใช้ งานด้วย

- ความพร้อมด้านผู้แสดง ผู้ควบคุมรายการจะต้องตรวจสอบทุกครั้งก่อนเริ่มการบันทึกเสียงการแสดง ว่าผู้แสดงอยู่พร้อมเพียงในห้องบันทึกเสียงทุกคน และพร้อมที่จะแสดงเสมอ โดยเข้าประจำตำแหน่งที่ผู้กำกับการแสดงกำหนดเอาไว้ ก่อนเริ่มลงมือแสดง เจ้าหน้าที่ควบคุมเสียงต้องทดสอบระดับเสียงของผู้แสดงแต่ละคนก่อนเพื่อจะสามารถปรับแต่งได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม

หลังจากนั้นก็ให้ผู้แสดงแสดงไปตามบทและเวลาที่กำหนด จนเสร็จจึงสิ้นครบทุกตอนตามที่วางแผนไว้

6. ขั้นตอนการตัดต่อ เมื่อได้บันทึกเสียงการแสดงจบแล้ว ก่อนส่งอากาศ ผู้ควบคุมรายการจะต้องควบคุมคุณภาพของรายการด้วย โดยการนำเทปที่บันทึกแล้วในแต่ละตอน มาเปิดฟังเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง หากมีข้อบกพร่องหรือผิดพลาดก็ต้องทำการแก้ไขให้ถูกต้อง แต่ตามปกติมักไม่นิยมนำเทปมาเปิดฟังภายหลัง เพราะจะทำให้เสียเวลาและแก้ไขได้ยากกว่า วิธีที่สะดวกและนิยมปฏิบัติ คือ เมื่อมีการผิดพลาดในขณะที่ทำการบันทึกการแสดง เจ้าหน้าที่ควบคุมเสียงจะทำการตัดต่อด้วยการหยุดเทป ณ จุดที่ผิด แล้วย้อนเทปไปจุดที่เริ่มต้นความผิดพลาดนั้น แล้วบันทึกใหม่ซ้ำลงไปแทนที่ทันที

เมื่อตัดต่อเสร็จเรียบร้อยตามที่ต้องการแล้ว ถือเป็นงานสิ้นสุดขั้นตอนระหว่างการผลิตละครวิทยุ ต่อจากนั้นก็ส่งเทปที่เป็นต้นฉบับไปทำการอัดสำเนาเทปตามจำนวนที่ต้องการ เพื่อส่งออกอากาศต่อไป

ขั้นตอนหลังการผลิต

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนการประเมินผลการผลิต ทั้งนี้ เพื่อจะได้รู้ข้อบกพร่อง และได้หาทางแก้ไขให้การทำงานในครั้งต่อไปมีคุณภาพดียิ่งขึ้น

การประเมินผลการผลิต หมายถึง การติดตามผลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตว่ามีอะไรที่เป็นปัญหาและอุปสรรคในการผลิต มีส่วนใดต้องแก้ไข ข้อผิดพลาดมีอะไรบ้าง เกิดจากสาเหตุใด

ส่วนการประเมินผลละครวิทยุ หมายถึง การติดตามผลจากละครที่ทำการผลิตไปนั้น มีผลตอบรับอย่างไร มีคุณค่าเป็นที่ประทับใจของผู้ฟังหรือไม่ สภาพการรับฟังรวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการรับฟังเป็นอย่างไร

โดยทั่วไป แนวทางการประเมินผลการผลิตละครวิทยุ อาจแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่

1. การประเมินผลขั้นตอนการวางแผนการผลิต ในขั้นนี้เป็นการมองย้อนกลับไปพิจารณาการผลิตในขั้นแรก ซึ่งมีเทคนิคในการประเมินดังนี้

- การเลือกเรื่องที่มาผลิตนั้นเหมาะสม และได้รับความนิยมนิยมเพียงใด
- แนวความคิดของละครเรื่องนั้นๆ ให้ประโยชน์อะไรแก่ผู้ฟังบ้าง

- การวางแผนและการเตรียมงานด้านเขียนบท มีเวลาพอเพียงในการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมหรือไม่
- การวางแผนและการเตรียมงานด้านบุคลากร ได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายหรือไม่ มากน้อยเพียงใด
- การเลือกทีมผู้ร่วมงานในการผลิตมีความเหมาะสมทุกฝ่ายหรือไม่
- การเลือกตัวนักแสดงเหมาะสมกับลักษณะนิสัยในละครหรือไม่
- การวางแผนและเตรียมการด้านวัสดุอุปกรณ์ ห้องบันทึกเสียงอยู่ในสภาพที่พร้อมหรือไม่
- การวางแผนและเตรียมการด้านงบประมาณพอเพียงหรือไม่
- การวางแผนและเตรียมการด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ละคร มีการวางแผนรอบคอบ รัดกุมหรือไม่ มีการเตรียมการมากพอหรือไม่ และวิธีการในการประชาสัมพันธ์ละครเหมาะสมหรือไม่

ถ้าการประเมินปรากฏผลว่าเป็นที่น่าพอใจ ก็แสดงว่าการวางแผนและการเตรียมการผลิตละครเรื่องนั้นอยู่ในขั้นดี บางครั้งอาจมีสิ่งซึ่งไม่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ก็ต้องมาหาสาเหตุของข้อบกพร่องและวิธีแก้ไข ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลง หรือปรับเปลี่ยน วิธีการวางแผนให้เหมาะสมและรัดกุมมากขึ้น

2. การประเมินผลขั้นตอนการชักซ้อม การแสดงละครวิทยุถ้าจะให้มีความภาพที่ดี สมบูรณ์ ได้มาตรฐาน และดำเนินการผลิตได้อย่างรวดเร็ว จำเป็นต้องชักซ้อมจนเป็นที่แน่ใจก่อน บางครั้งถึงแม้จะมีการวางแผนและเตรียมการมาแล้วอย่างดี แต่ขาดการชักซ้อม หรือชักซ้อมไม่ดีพอ ละครเรื่องนั้นก็ผลิตออกมาไม่ได้คุณภาพเท่าที่ควร การประเมินผลขั้นตอนการชักซ้อมมีเทคนิคในการประเมินดังต่อไปนี้

- เวลาที่ใช้ในการชักซ้อม มีเพียงพอหรือไม่
- วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการชักซ้อม มีความพร้อมเพียงใด
- ผู้กำกับการแสดงมีความเข้มงวดในการชักซ้อมมากเพียงใด
- เวลาในการชักซ้อม และแสดงจริง มีข้อแตกต่างกันอย่างไร

3. การประเมินผลขั้นตอนการลงมือการแสดง ละครบางเรื่องมีการวางแผนและเตรียมการที่ดี การชักซ้อมก็ทำอย่างครบถ้วน แต่เมื่อถึงเวลาออกอากาศจริงเกิดมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการผิดพลาดในขณะที่แสดง การประเมินขั้นตอนการลงมือแสดงจึงมีเทคนิคการประเมินดังนี้

- สมานธิของนักแสดงขณะแสดง มีมากน้อยเพียงใด เช่น เกิดการผิดพลาดจากการประมาท การตกใจ การขาดสมาธิ เป็นต้น

- ความผิดพลาดทางด้านเทคนิคมีมาน้อยเพียงใด เช่น การใช้ไมโครโฟนผิด การให้เสียงประกอบผิด เป็นต้น

เมื่อมีการประเมินผลการผลิตรายการ ถ้าเกิดมีเสียงในลักษณะไม่พึงประสงค์เช่นนี้ ทั้ง ๆ ที่มีการวางแผนการผลิตและการซักซ้อมอย่างดีทุกขั้นตอนแล้ว อาจประเมินได้ทันทีว่า ความผิดพลาดนั้นเกิดขึ้นขณะที่มีการลงมือแสดงจริง ดังนั้น ในการผลิตละครที่ดี เมื่อผลิตเสร็จสิ้นแล้วทุกครั้ง ควรนำเทปบันทึกเสียงมาตรวจสอบรายการโดยตลอดก่อนนำไปออกอากาศ เพื่อจะได้แก้ไขข้อผิดพลาดได้ทันการณ์

แนวคิดปัจจัยแวดล้อมการผลิตงานสื่อมวลชน

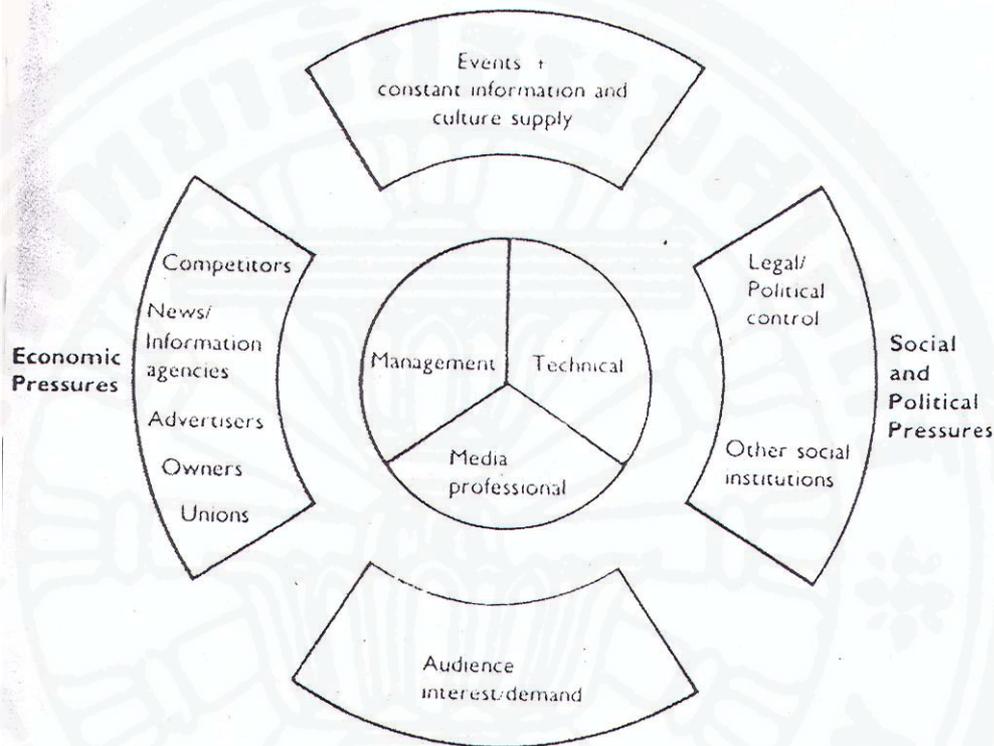
ปัจจุบันสื่อมวลชนถือเป็นสถาบันหนึ่ง ที่ได้เข้ามามีบทบาทในฐานะเป็นสะพานเชื่อม ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ความบันเทิงและการแสดงออกของสังคม การปฏิบัติงานของผู้ผลิตสื่อมวลชนต้องคำนึงปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งอาจเป็นแรงกดดันต่อภาระหน้าที่ และการสร้างบรรทัดฐานของผู้ผลิตงานสื่อมวลชนด้านความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

Denis McQuail¹⁶ กล่าวว่า สื่อมวลชนตกอยู่ท่ามกลางแรงผลักดันทั้งจากภายนอกและภายใน ซึ่งมีผลต่อการผลิตงานของสื่อมวลชน ดังแสดงแบบจำลองตามแผนภาพที่ 2.1

¹⁶ Denis McQuail, Mass Communication Theory, 4th ed. (London: Sage Publications, 2000), pp. 250-251.

แผนภาพที่ 2.1

แสดงแบบจำลองของ Denis McQuail

ที่มา: Denis McQuail, Mass Communication Theory, 4th ed. (London: Sage Publications, 2000), p. 250.

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตงานสื่อมวลชน มีดังนี้

1. ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในตัวองค์กรสื่อมวลชน ประกอบด้วย

1.1 ปัจจัยด้านการจัดการ (Management) หมายถึง การบริหารจัดการองค์กร การบริหารรายได้ การบริหารบุคลากร ขึ้นอยู่กับนโยบายที่กำหนด ซึ่งแต่ละองค์กรจะมีความแตกต่างกันไป อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ องค์กรที่ทำประโยชน์สาธารณะ และ องค์กรธุรกิจ

1.2 ปัจจัยด้านเทคโนโลยี (Technology) เป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการผลิตและการเผยแพร่งานสื่อมวลชน โดยการผลิตต้องคำนึงถึงอุปกรณ์มีประสิทธิภาพเพียงพอ ความต้องการหรือไม่ นับตั้งแต่กระบวนการผลิต ตลอดจนการเผยแพร่ การออกอากาศ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น เครื่องข่ายคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

1.3 ปัจจัยด้านลักษณะความเป็นมืออาชีพ (Media Professional) หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ผลิตงานสื่อมวลชน ต้องเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ในการคัดเลือกเนื้อหาสาระ มีวัตถุประสงค์ของตนเองในการประกอบวิชาชีพซึ่งต้องอาศัยความเป็นมืออาชีพ จึงจะได้งานที่มีคุณภาพ รวมทั้งการมีอุดมการณ์ในด้านวิชาชีพเพื่อให้เป้าหมายในการผลิตงานเป็นไปได้อย่างดี

2. ปัจจัยภายนอก หมายถึง ปัจจัยที่เกิดจากภายนอกองค์กรสื่อมวลชน โดยมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อกระบวนการผลิตงานสื่อมวลชน เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามสถานการณ์ในช่วงเวลานั้นๆ ประกอบด้วย

2.1 สถานการณ์ ข้อมูลข่าวสาร และวัฒนธรรม (Events, Constant Information and Culture Supply) หมายถึง เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม รวมถึงรูปแบบทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ดังนั้นการผลิตงานสื่อมวลชนจึงต้องคำนึงถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันของแต่ละสังคม

2.2 แรงกดดันทางสังคมและการเมือง (Social and Political Pressure) หมายถึง การผลิตนั้น ต้องถูกควบคุมจากกฎหมาย พระราชบัญญัติ ระเบียบข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่รัฐบาลได้บัญญัติขึ้น เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมถึงกลุ่มองค์กรทางสังคมต่าง ๆ ที่รวมตัวกัน เพื่อเรียกร้อง คัดค้าน หรือเสนอแนะให้กับสื่อมวลชนในประเด็นทางสังคมต่าง ๆ ด้วย

2.3 ความต้องการและความสนใจของผู้รับสาร (Audience Interest/Demand) หมายถึงปัจจัยทางด้านผู้รับสาร การผลิตงานสื่อมวลชนต้องผลิตงานที่ตรงต่อความต้องการสนใจและความต้องการของผู้รับสารให้มากที่สุด ซึ่งผู้รับสารจะเลือกรับสารตามปัจจัยต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน

2.4 แรงกดดันทางเศรษฐกิจ (Economic Pressure) ประกอบด้วย

คู่แข่ง (Competitors) ในการผลิตงานสื่อมวลชนจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องตรวจสอบการผลิตงานของคู่แข่งอื่น ๆ ทั้งทางด้านเนื้อหา และการนำเสนอรูปแบบ เพื่อนำมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง พัฒนาการผลิตงานตนเอง

หน่วยงานด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Agencies) หมายถึงหน่วยงานที่ให้บริการด้านข้อมูลข่าวสาร หรือสำนักข่าว ซึ่งจะมีทั้งภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งจะเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่ผู้ผลิตงานสื่อมวลชนจะนำมาเป็นข้อมูลในการผลิตงาน

ผู้โฆษณา (Advertisers) คือ เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณการผลิตงานสื่อมวลชน ดังนั้นการผลิตงานจะต้องไม่มีผลกระทบต่อผู้โฆษณา ในปัจจุบันกล่าวได้ว่าการโฆษณามีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการผลิตงานสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก

เจ้าของสื่อ (Owners) คือผู้ที่เป็นเจ้าของ ที่จะมีอำนาจในการควบคุมต่อการปฏิบัติและผลิตงานสื่อมวลชน ทั้งด้านเนื้อหา และรูปแบบ

สหภาพแรงงาน (Unions) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มผู้ผลิตงานฝีมือมวลชน
ในองค์กรต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องข้อเสนอดังกล่าว ที่กลุ่มต้องการ

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัส
แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตลอดระยะเวลา 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติ
ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่
ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชน
ในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศ
ให้ดำเนินไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกสมัยใหม่

การดำรงชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลาง จะมีหลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ

1. พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้น
สามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจอีกเข็มต่อชีวิตด้วยความสุจริต
แม้ว่าจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป
2. พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือ
เกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน
3. พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำศักยภาพของผู้คน
ในท้องถิ่นสามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์
สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดีเยี่ยม สิ่งที่ดี คือ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
(Local Wisdom) ซึ่งมีมากในประเทศไทย
4. พึ่งตนเองในทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบ เพื่อให้
ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคม และสิ่งสำคัญ สามารถ
นำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม
5. พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองในระดับเบื้องต้น
กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปสู่
การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้¹⁷

¹⁷สุเมธ ตันติเวชกุล, “เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ,” ใน ยุทธศาสตร์การ
สื่อสาร ในการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2549), น. 4.

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่
จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง
ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่าง
ยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน
จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ
ทุกระดับ ให้มีสำนึกคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และให้ความรอบรู้ที่เหมาะสม ในการดำเนิน
ชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร อย่างมีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อม
ต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และ
วัฒนธรรม จากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี¹⁸

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง¹⁹

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การ พัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่
ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้
ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำที่ดี โดยมี
หลักพิจารณาอยู่ด้วยกัน 5 ส่วน คือ

1. กรอบแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน
ในทางที่ “ควรจะเป็น” โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้
ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจาก
ภัย และวิกฤต เพื่อ “ความมั่นคง” และ “ความยั่งยืน” ของการพัฒนา
2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุก
ระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบน ทางสายกลาง และพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน
3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้
 - ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปหรือมากเกินไป โดยไม่
เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

¹⁸ คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร,
พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2548), น. 6-8.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 13-17.

- ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

- การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตที่ใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยเงื่อนไขพื้นฐาน 2 ประการ คือ

- เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความ “รอบรู้” ที่เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความ “รอบคอบ” ที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความ “ระมัดระวัง” ในขั้นการปฏิบัติ

- เงื่อนไขคุณธรรม ที่ต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางการปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ หรือผลจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ระดับและขั้นตอนของเศรษฐกิจพอเพียง²⁰

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความแปรผันของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณและความมีเหตุผล อาศัยความรู้ ความเพียรและความอดทน สติปัญญา รวมถึงการช่วยเหลือกันและกัน และความสามัคคี

ระดับและขั้นตอนของความพอเพียงในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. ความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว คือระดับของการพึ่งตนเอง ในการบริโภค เพื่อยังชีพ สนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัวตามกำลังความสามารถของตนเอง รวมทั้งอาจขายในส่วนที่เหลือเพื่อมีรายได้ที่จะเป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ การปฏิบัติระดับนี้

²⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 19-23.

เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว แต่ยังคงมีความจำเป็นที่ชุมชน ราชการ และภาคเอกชนต้องให้ความช่วยเหลือระดับครอบครัวอยู่ด้วย

2. ความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กร คือระดับเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า กล่าวคือ เมื่อสมาชิกในแต่ละครอบครัว มีความพอเพียงขั้นพื้นฐานแล้ว ก็จะรวมตัวกันเพื่อร่วมกันสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานความไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือกันและกัน ตามกำลังความสามารถของตน ซึ่งจะสามารถทำให้ ชุมชนโดยรวมหรือเครือข่ายวิสาหกิจนั้น ๆ เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง

3. ความพอเพียงในระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจ สร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ เช่น บริษัทขนาดใหญ่ ธนาคาร สถาบันวิจัย เป็นต้น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะนี้จะเป็นประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนา หรือร่วมมือกันพัฒนา ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ประเทศอันเป็นสิ่งคมนขนาดใหญ่อันประกอบด้วย ครอบครัว ชุมชน องค์กร และธุรกิจต่าง ๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง กลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงทุกชุมชนที่เชื่อมโยงกันด้วยหลักไม่เบียดเบียน แบ่งปัน และช่วยเหลือกันและกันได้ในที่สุด

การปฏิบัติตนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง²¹

1. ยึดถือความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่างจริงจัง ดังพระราชดำรัสว่า “...ความเป็นอยู่ที่ดีต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง...”

2. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังพระราชดำรัสที่ว่า “...ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบ เป็นหลักสำคัญ...”

3. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงในอดีต ซึ่งมีพระราชดำรัสเรื่องนี้ว่า “...ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึงความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดบังมาจากผู้อื่น...”

²¹ สุนทร ดันติเวชกุล, “เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ,” ใน ยุทธศาสตร์การสื่อสาร ในการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง, น. 4.

4. ไม่หยุดนิ่งที่จะแสวงหาทางให้ชีวิตหลุดจากความทุกข์ยาก โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ พระราชดำรัสตอนหนึ่งกล่าวว่า “...การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้ และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้าที่มีความสุข พอมีพอกิน เป็นขั้นหนึ่งและขั้นต่อไป ก็คือให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง...”

5. ปฏิบัติตนตามแนวทางที่ดี ละลดสิ่งชั่วให้หมดไป เพราะยังมีบุคคลจำนวนมากไม่น้อยที่ยังประพฤติตนไปในทางที่ไม่สะอาดแก่ตนและบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทไว้ว่า “...พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดพยายามละ ความชั่วที่ตนเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้น ให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น...”

เศรษฐกิจพอเพียง คือ ระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” และตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน เพิ่มความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

กล่าวโดยสรุป แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ แนวคิดบนพื้นฐานการพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่น ๆ ในสังคมเป็นประการสำคัญ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาเป็นแนวปฏิบัติตนไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมใด อาชีพใด ก็ต้องยึดถือวิถีชีวิตตามวิถีไทย อยู่แต่พอดี อย่าฟุ่มเฟือยอย่างไร้ประโยชน์ อย่ายึดถือวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึดเส้นทางสายกลาง อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เจริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป

แนวคิดเอดูเทนเมนต์ (Edutainment)

ต้องยอมรับว่า ในโลกปัจจุบัน คนส่วนใหญ่บริโภคสื่อโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อความบันเทิง อีกทั้งมักมองว่าโลกแห่งสาระความรู้ คือ โลกของการศึกษาเล่าเรียน เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน หรือในงานพิธีกรรมต่าง ๆ เท่านั้น แต่ในความเป็นจริง สามารถพบเห็นการเผยแพร่สาระความรู้ผ่านสื่อมวลชนในรูปแบบการนำเสนอต่าง ๆ เช่น ข่าว บทความ สารคดี รายการเชิงสนทนา การอภิปราย หรือแม้แต่รายการเพื่อการศึกษา

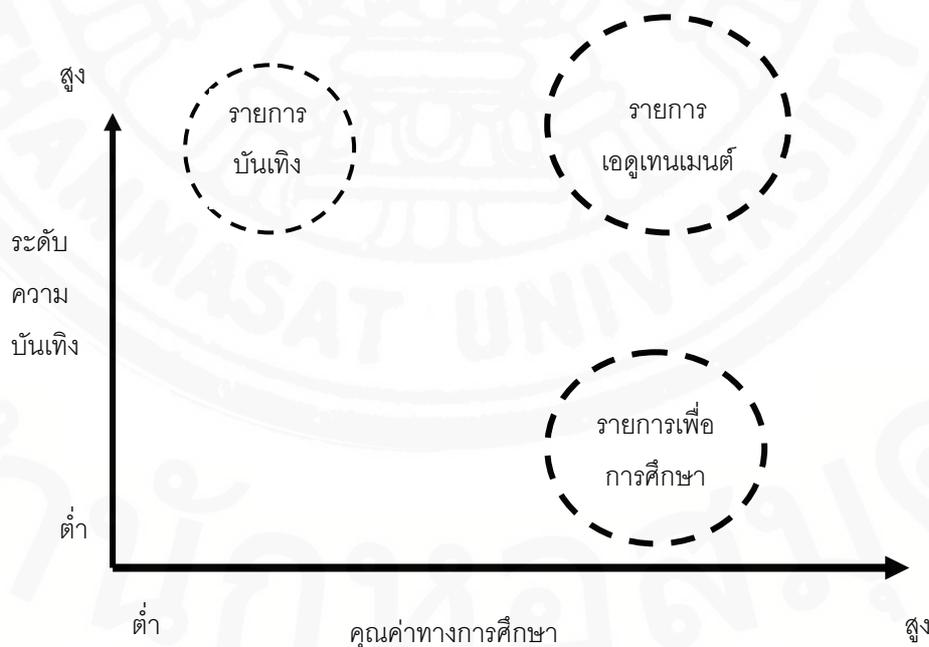
หากเปรียบเทียบสื่อมวลชนประเภท “สาระความรู้” ในรูปแบบต่าง ๆ ว่าเป็น “อาหาร” ก็เปรียบได้ว่าสาระความรู้เป็นเสมือนอาหารบำรุง “สมอง” ของคนเรา ซึ่งมีประโยชน์ต่อสติปัญญา

และช่วยให้บุคคลทันกับการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน แต่อาหารบำรุงสมองเหล่านี้เป็นอาหารที่มีต้นทุนการผลิตต่อหน่วยสูง ในขณะที่มีกลุ่มผู้สนับสนุนการดำเนินงาน และกลุ่มผู้บริโภคอยู่ในวงจำกัด บางครั้งเราอาจรู้สึกว่าการบำรุงสมองเหล่านี้มีรสชาติเลี่ยน มีเนื้อเรื่องน่าเบื่อ มีวิธีการนำเสนอที่น่าเบื่อ ทำให้ผู้บริโภคอาจรู้สึกเครียด และล้าแล ในการตัดสินใจบริโภคสาระความรู้เหล่านั้น ต่างกับบรรยากาศของโลกบันเทิง มักมีลักษณะตรงข้ามกับโลกสาระความรู้ เนื่องจากโลกบันเทิงมักเน้นความสนุกสนาน จนเราอาจเปรียบได้ว่า “รายการบันเทิง คือ ขนมหวาน” ที่ทำให้ผู้บริโภคเกิดความสุขสนุกสนาน เคลิบเคลิ้มได้ง่าย

แนวคิดเรื่องเอดูเทนเมนต์ (Edutainment) จึงเกิดขึ้น ในฐานะเป็น “เครื่องมือ” ที่จะ “เชื่อมโยง” โลกสาระความรู้ และ โลกบันเทิงให้มาบรรจบกันได้ เนื่องจากแนวคิดเรื่องเอดูเทนเมนต์ (Edutainment) เป็นการผนวกพลัง “ความรู้” และ “ความบันเทิง” เข้าด้วยกัน ซึ่งก่อให้เกิดพลังมหาศาล ของสื่อมวลชน ภายใต้ภาวะการแข่งขัน และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร

แผนภาพที่ 2.2

แสดงรายการบันเทิง-รายการเพื่อการศึกษา-รายการเอดูเทนเมนต์

เอดูเทนเมนต์ (Edutainment) เป็นคำศัพท์ภาษาอังกฤษร่วมสมัย โดยเกิดจากการรวม คำศัพท์ภาษาอังกฤษดั้งเดิม จำนวน 2 คำ เข้าด้วยกัน ได้แก่ คำว่า “เอดูเคชัน” (Education) ซึ่งหมายถึง สาระความรู้ หรือ การศึกษาเล่าเรียน กับคำว่า “เอนเตอร์เทนเมนต์” (Entertainment) ซึ่งหมายถึง ความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ แล้วกลายเป็นคำศัพท์ใหม่ว่า “เอดูเทนเมนต์” ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาไทยว่า “สาระบันเทิง” โดยผนวกคำว่า “สาระความรู้” กับคำว่า “ความบันเทิง” เข้าไว้ด้วยกัน

ในทางวิชาการ “เอดูเทนเมนต์” หมายถึง กระบวนการดำเนินงานที่มีเจตนาผสมผสาน ข้อมูลข่าวสาร และสาระความรู้ ในด้านต่าง ๆ เข้ากับความบันเทิง โดยมีเป้าหมายให้บุคคลได้คิด คำนึง รับรู้ และมีการประพฤติปฏิบัติตน ในแนวทางที่พึงประสงค์ของสังคม ดังนั้น เอดูเทนเมนต์ ก็คือ เครื่องมือที่เชื่อมประสานโลกบันเทิงและโลกสาระความรู้เข้าไว้ด้วยกัน โดยดึงเอกลักษณ์ของแต่ละด้านมาผสมผสานกัน

เอดูเทนเมนต์ ทำหน้าที่หลัก คือ “การแปลงสาร” ซึ่งมีเนื้อหาที่ยุ้งยากซับซ้อน หรือดูไม่น่าสนใจ ให้มีเนื้อหาเข้าใจง่าย เห็นภาพชัดเจน และน่าสนใจ โดยไม่ละทิ้งการนำเสนอสาระความรู้ ดังกล่าว แต่อาจใช้การนำเสนอในรูปแบบบันเทิงนั่นเอง

เมื่อพิจารณาพัฒนาการของเอดูเทนเมนต์อาจมองได้ว่า เอดูเทนเมนต์มีมานานนับเป็น พัน ๆ ปีแล้ว ซึ่งปรากฏในรูปแบบของนิทานพื้นบ้าน นิทานอีสป นิยายปรัมปรา ฯลฯ ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเอดูเทนเมนต์เหล่านั้น อาจนำเสนอเนื้อหาที่สะท้อนเรื่องราวของท้องถิ่นแบบ เจาะจงลงไป อย่างไรก็ตาม เอดูเทนเมนต์ในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกันในด้านการเลือกใช้ เทคโนโลยีในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารสู่สมาชิกในสังคม

นอกจากนี้ ในโลกสมัยใหม่ เอดูเทนเมนต์ยังได้รับการพัฒนาให้มีความเป็น “ศาสตร์” มากขึ้น โดยผนวกกรอบแนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการวิจัย มาใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาและ ควบคุมคุณภาพของงานเอดูเทนเมนต์

Surishi Sood, Tiffany Menard and Kim Witte²² กล่าวว่า แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่ อยู่เบื้องหลังงานเอดูเทนเมนต์นั้น ไม่สามารถใช้ทฤษฎีด้านสังคมศาสตร์และนิเทศศาสตร์ เพียง ทฤษฎีเดียวได้ งานวิจัยงานด้านเอดูเทนเมนต์ตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาได้บ่งชี้ให้เห็นถึงว่าต้อง อาศัยแบบจำลอง และทฤษฎีหลาย ๆ กลุ่ม มาอธิบายงานเอดูเทนเมนต์

²² Surishi Sood, Tiffany Menard and Kim Witte, “The Theory Behind Entertainment-Education,” in Entertainment-Education and Social Change : History, Research, and Practice (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2004), pp. 117-118.

นอกจากนี้ ปารีชาติ สถาปัตตานนท์ สโรบล²³ ได้เสนอแนวคิดและทฤษฎีที่สนับสนุนแนวคิดเอดูเทนเมนต์ ว่าแนวคิดเอดูเทนเมนต์เป็นแนวคิดที่มีการพัฒนาและผสมผสานจากทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งอธิบายพอสังเขป ได้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม เปรียบเสมือนหัวใจของทีมผู้ผลิตรายการเอดูเทนเมนต์ โดย Albert Bandura²⁴ เจ้าของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม อธิบายว่า บุคคลเรียนรู้พฤติกรรมใหม่ ๆ โดยการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลอื่น ผ่านทางประสบการณ์ตรง หรือการเรียนรู้ผ่านแม่แบบที่ปรากฏในสื่อมวลชน ซึ่งเราอาจพบเห็นพฤติกรรมการเรียนรู้ดังกล่าว ผ่าน “การเลียนแบบ” บุคคลอื่นในรูปแบบพฤติกรรมต่าง ๆ โดยปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของบุคคลในการเรียนรู้ และการเลียนแบบที่เปรียบเสมือน “แม่แบบ” ได้แก่ การกระตุ้นด้วยแรงเสริมทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ อาทิ การให้รางวัล หรือการลงโทษ

เอดูเทนเมนต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ในการช่วยให้เห็นความสำคัญของการเลียนแบบ และแม่แบบ และความพยายามในการใช้กลวิธีต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้ผู้สนใจเลียนแบบบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นแม่แบบในเชิงความเชื่อ ความคิด และพฤติกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประยุกต์ของความคิดเกี่ยวกับแรงเสริมเชิงบวกและเชิงลบมาใช้ในการเร่งปฏิบัติการเลียนแบบ

2. ทฤษฎีการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริง (Para-Social Interaction Theory)

ทฤษฎีการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริง ได้รับการพัฒนาขึ้นมาโดย Horton and Wohl²⁵ ภายใต้สมมติฐานที่ว่า ผู้ชมรายการต่าง ๆ มักจินตนาการว่า ตนเองมีโอกาสใกล้ชิด รู้จักและพูดคุยกับตัวละครหรือนักแสดงที่ตนเองชื่นชอบได้ ราวกับว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจริง และคิดว่าบุคคลที่ตนชื่นชอบนั้นเป็นเพื่อนสนิทหรือคนใกล้ชิดกับตน

²³ปารีชาติ สถาปัตตานนท์ สโรบล, “เอดูเทนเมนต์ : สื่อสาระบบันเทิงเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม,” ใน มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บริษัท เอดิชั่น เพรส โปรดักส์ จำกัด, 2543), น. 287-298.

²⁴Albert Bandura, Social Learning Theory (N.J.: Prentice-Hall, 1977) อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, น. 291.

²⁵Horton and Wohl, Mass Communication and Parasocial Interaction: Observation on Intimacy at a Distance, 1956, อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, น. 291-292.

นอกจากนั้น ผู้ชมยังอาจเกิดความรู้สึกผูกพันกับนักแสดง จนบางครั้งหลงลืมไปว่าตนเองคือนักแสดง หรือไม่ก็คิดว่าเป็นญาติสนิทมิตรสหายของนักแสดงนั้น ๆ อันนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ งานที่ตนเองรับชม หรือแม้กระทั่งการลှ่นให้นักแสดงทำตามแบบอย่างที่ต้องการ ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้อาจเกิดขึ้นได้ทั้งในขณะที่ชมรายการ หรือภายหลังจากชมรายการเสร็จสิ้นแล้ว

แนวคิดเรื่องเอดูเทนเมนต์ประยุกต์ใช้ทฤษฎีการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงในการออกแบบสาร โดยทีมงานจะพยายามค้นหาเทคนิควิธีในการดึงดูดผู้ชมให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงในระดับสูง เพราะเชื่อว่าจะเป็นเหมือนสะพานที่เชื่อมต่อระหว่างผู้ผลิตและผู้ชม โดยเฉพาะในด้านการถ่ายทอดค่านิยมที่พึงประสงค์ไปสู่ผู้รับชมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ ทฤษฎีการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริง ยังนิยมนำมาใช้ในการศึกษาผลของสารต่อผู้ชม โดยในรายการเอดูเทนเมนต์ที่ประสบความสำเร็จสูงนั้น ผู้ชมมักมีกับตัวละคร ดารา นักแสดง นักร้อง ในระดับสูง โดยอาจแสดงปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การตั้งใจฟังคำพูดของดารา นักแสดงอย่างใจจดใจจ่อ การลှ่น การเชียร์นักแสดงที่ชอบ รวมถึงการเขียนจดหมายไปหานักแสดง หรือผู้ผลิตรายการ

3. ทฤษฎีการเล่น (Play Theory)

William Stephenson²⁶ กล่าวว่า สื่อมวลชนมีบทบาทเสมือน “ของเล่น” หรือ “เครื่องเล่น” สำหรับประชาชน โดยเขาเปรียบเทียบการใช้สื่อมวลชนกับการใช้อุปกรณ์เครื่องเล่นต่าง ๆ กล่าวคือ บุคคลมักสนใจที่เลือกใช้สื่อมวลชนที่ตนเองสนใจ เช่นเดียวกับการเลือกที่จะเข้าไปในสนามเด็กเล่น หรือสวนสนุก และเลือกอุปกรณ์เครื่องเล่นต่าง ๆ ด้วยตัวเอง อันจะนำไปสู่ความสนุกสนาน ความบันเทิง ความตื่นเต้นเร้าใจ ตลอดจนอาจเกิดความรู้สึกกังวล และความทุกข์ใจ ในบางครั้ง

กระบวนการดังกล่าวเกิดจากความ “สมัครใจ” มิใช่เป็นการ “บังคับ” เมื่อเปรียบเทียบกับ การรับชมหรือบริโภคสื่อมวลชน การบังคับหรือยึดเหยียดก็อาจทำให้การเล่นเกิดความเบื่อหน่าย หรือจนกระทั่งถอนจากการเปิดชมสื่อมวลชนนั้นก็ได้

ในงานของ Stephenson นั้นได้ประกาศจุดยืนทางความคิดของเขา คือ หน้าที่หลักของสื่อมวลชนนั้น มิใช่การให้ข้อมูลข่าวสารอย่างที่เขาเข้าใจกัน หากแต่เป็นการให้ความสนุกสนานบันเทิงใจมากกว่า ความจำเป็นที่สื่อมวลชนต้องมาทำหน้าที่สร้างความบันเทิงเป็นหลักนี้ เนื่องมาจากสภาพชีวิตที่เป็นจริงของผู้คนในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่มีความกดดันและความตึงเครียด

²⁶William Stephenson, *The Play Theory of Mass Communication* (Chicago: University of Chicago Press, 1968), pp. 64-65.

อย่างสูงในชีวิตการทำงาน ดังนั้น เมื่อหมดจากช่วงชีวิตดังกล่าว ประชาชนจึงต้องการช่วงเวลาพัก ในระหว่างรอยต่อของชีวิต และต้องการที่จะใช้ชีวิตเพื่อความรื่นเริงบันเทิงใจอย่างเดียว ดังนั้นกิจกรรม ประเภทการดูโทรทัศน์ การฟังเพลงจากวิทยุ การออกไปดูหนัง จึงเหมือนกิจกรรมการเติมไฟให้แก่ ชีวิตอันอับเฉาของผู้คน ด้วยเหตุนี้ จึงไม่น่าแปลกใจที่บรรดารายการต่างๆ ของสื่อมวลชนมีเพียง 2 รูปแบบเท่านั้น คือรูปแบบบันเทิงล้วน ๆ กับรูปแบบความบันเทิงที่สอดแทรกอยู่ในรายการต่าง ๆ²⁷

ทฤษฎีการเล่นให้ข้อคิดสำหรับการสร้างสรรค์งานเอดูเทนเมนต์ ในด้านการออกแบบสื่อ ให้มีเสน่ห์ เพื่อดึงดูดบุคคลเข้ามาสู่กระบวนการเล่น หรือการเปิดรับเอดูเทนเมนต์อย่างสมัครใจ การกระทำดังกล่าวเป็นเสมือนการทอดสะพานเพื่อนำพาผู้ชมไปสู่กระบวนการเรียนรู้สาระที่เหมาะสม ต่อไป

4. ทฤษฎีจิตไร้สำนึกเชิงกลุ่ม (Theory of the Collective Unconscious)

Carl Gustav Jung²⁸ ได้นำเสนอว่า ความเ็นลับ (myths) เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ของสภาพจิตไร้สำนึกเชิงกลุ่ม (Collective Unconscious) โดยสภาพดังกล่าวมักจะปรับเปลี่ยน กลายเป็นความสำนึกได้ของบุคคลในที่สุด โดยเขาเชื่อว่า เรื่องราวลึกลับต่าง ๆ เป็นเสมือนทางที่ ก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมของกลุ่มในบรรยากาศแห่งความไร้สำนึก โดยเฉพาะในแง่ของการหาคำตอบ คำอธิบาย หรือการคลี่คลายสถานการณ์ที่เครียดทางสภาวะจิตใจ

ยิ่งไปกว่านั้น สภาพจิตไร้สำนึกเชิงกลุ่มยังสามารถถ่ายทอดผ่านคนรุ่นหนึ่งไปสู่คน รุ่นหนึ่งในรูปแบบความเชื่อเชิงอุดมคติ

เอดูเทนเมนต์นำทฤษฎีนี้มาใช้ในการสร้างสรรค์งานเชิงละครในการผูกเรื่องราวให้ ดูสมจริง และเปิดโอกาสให้ผู้ชมได้จินตนาการร่วม หรือตีความเกี่ยวกับเหตุการณ์และกิจกรรมต่าง ๆ อันนำไปสู่การพูดคุยและขยายวงสนทนากันในหมู่ผู้ชมงานเอดูเทนเมนต์

5. ทฤษฎีการโน้มน้าวใจ (Persuasion Theory)

ทฤษฎีการโน้มน้าวใจนำเสนอมุมมองเกี่ยวกับความบันเทิงว่า สื่อบันเทิงสามารถ ทำหน้าที่เรียกร้องความสนใจจากผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นในฐานะเครื่องมือกระตุ้น

²⁷กาญจนา แก้วเทพ, “เฟ่งฟินีจและครุ่นคิดตามความบันเทิงในสื่อ,” ใน สื่อบันเทิง: อำนาจแห่งความไร้สาระ (กรุงเทพมหานคร: ออล อีบีที พรินท์, 2546), น. 19-20.

²⁸Carl Gustav Jung, Archetypes and the Collective (Buenos Aires: 1971), อ้างถึงใน ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล. “เอดูเทนเมนต์ : สื่อสาระบันเทิงเพื่อการเปลี่ยนแปลง สังคม,” ใน มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอดิชั่น เพรส โพรดักส์ จำกัด, 2543), น. 294-295.

การเปิดรับข้อมูลข่าวสาร การเผยแพร่ความรู้ การตอกย้ำความจำ การปรับเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเนื้อหา สาระ ประเด็นและเรื่องราวที่น่าเสนอผ่านสื่อบันเทิง

ทฤษฎีการโน้มน้าวใจสามารถช่วยอธิบายแนวทางที่เหมาะสมในการวางแผนสำหรับเนื้อหาสาระของเอดูเทนเมนต์ ยุทธวิธีในการเผยแพร่เอดูเทนเมนต์ ตลอดจนการบริหารจัดการ เอดูเทนเมนต์ และการประเมินประสิทธิผลของเอดูเทนเมนต์

6. หลักการตลาดเพื่อสังคม (Social Marketing Theory)

Kotler and Zaltman²⁹ นำเสนอแนวคิดเรื่องการตลาดเพื่อสังคม เมื่อปี ค.ศ. 1971 โดยเน้นหนักการประยุกต์ใช้หลักการตลาดเชิงผลกำไรให้เข้ากับบริการในด้านที่ไม่มีผลกำไรตอบแทนในรูปของมูลค่าเชิงเงินตรา ให้เข้าด้วยกันอย่างลงตัว

หลักการตลาดเพื่อสังคมประยุกต์ใช้กับเอดูเทนเมนต์ได้เป็นอย่างดีในด้านการออกแบบ และการวางแผนเอดูเทนเมนต์ เช่น การประเมินความต้องการของผู้ชม การศึกษาความเป็นไปได้ของการพัฒนาเนื้อหาสาระ เป็นต้น

7. ทฤษฎีการละคร (Dramatic Theory)

ทฤษฎีการละคร เป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์งานเอดูเทนเมนต์ในรูปแบบของละครโทรทัศน์ ละครวิทยุ และภาพยนตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทฤษฎีการละครในมุมมองของ Bentley³⁰ ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการนำเสนอบทบาทของ “ตัวละครเอก” ตลอดจนการค้นหาแนวทางในการดำเนินเรื่องและการนำเสนอเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้มีความใกล้เคียงกับชีวิตจริงในด้านที่ดีและด้านที่ไม่ดี อันจะนำไปสู่การกระตุ้นการตอบสนองเชิงอารมณ์ในหมู่ผู้ชม

โดยแนวคิดเชิงทฤษฎีการละครที่นิยมนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานเอดูเทนเมนต์ ได้แก่ ละครประเภทเมโลดราม่า ซึ่งเป็นตีแผ่ความจริงในเชิงเกินจริง โดยตัวละครเอกมักจะเป็นคนดีอย่างถึงที่สุด หรือที่เรียกกันว่า “ดีจนหาที่ติไม่ได้” ในขณะที่ตัวละครที่ไม่ดีก็มักจะเป็น “เลวจนหาที่ชมไม่ได้” และการดำเนินเรื่องมักจะจบลงเมื่อตัวละครตัวร้ายเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในที่สุด หรือที่เรียกว่า “ธรรมะย่อมชนะอธรรม” ทั้งนี้ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดการเลือกกระทำพฤติกรรมที่พึงปรารถนาในสังคม และการปฏิเสธพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น

²⁹Philip Kotler & Gerald Zaltman, “Social Marketing: An Approach to Planned Social Change,” *Journal of Marketing* 35 (1971), อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, น. 296.

³⁰Eric Russell Bentley, *The Life of Drama* (New York: Atheneum, 1967), pp. 64-65.

8. ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ (Uses and Gratification Theory)

ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ มุ่งเน้นการอธิบายหลักการด้านจิตวิทยา และสังคมระดับพื้นฐานของผู้รับสาร ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของระดับความแตกต่างในด้านความคาดหวังของบุคคลที่มีต่อสื่อมวลชน โดยทฤษฎีอธิบายถึงพฤติกรรมการเลือกเปิดรับสื่อ การรับรู้ การจดจำเนื้อหา และการระลึกเนื้อหาได้แตกต่างกัน อันนำไปสู่ความพึงพอใจที่แตกต่างกันไป

ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ ได้ให้แนวคิดที่สำคัญแก่ การผลิตรายการ เอดูเทนเมนต์ ในการสร้างสรรค์งานให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ชม อย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่

1. ความต้องการด้านความคิด ได้แก่ ความปรารถนาของคนในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร
2. ความต้องการด้านความรู้สึก ได้แก่ ความปรารถนาในการรับสื่อเพื่อประเทืองอารมณ์
3. ความต้องการส่วนบุคคล ได้แก่ การแสวงหาความเชื่อมั่นให้ตนเอง
4. ความต้องการด้านสังคม ได้แก่ ความปรารถนาในการสังสรรค์กับผู้อื่น
5. ความต้องการด้านการหลบหลีก หรือเบี่ยงเบนออกจากโลกแห่งความจริง ได้แก่

ความปรารถนาในการรับสื่อที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดจินตนาการด้านต่าง ๆ ที่อาจอยู่นอกเหนือความเป็นจริง รายการเอดูเทนเมนต์ที่ประสบความสำเร็จมักเป็นรายการที่สามารถกระตุ้นให้ผู้ชมแสวงหาข้อมูลข่าวสารที่ตอบสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ ข้างต้นได้อย่างชัดเจน และมีสมดุลในตัวเอง ตลอดจนกระตุ้นให้ผู้ชมสนใจและคาดหวังที่จะเปิดรับสื่อในสิ่งที่ตนเองพึงพอใจ

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เอดูเทนเมนต์ คือกลยุทธ์ที่เป็นเสมือนทางเลือกหนึ่งในการนำประโยชน์จากสื่อบันเทิงในโลกธุรกิจมาผนวกเข้ากับสาระความรู้ทางสังคม ประเด็นปัญหา และทางออก ภายใต้กระบวนการจัดการอย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่เป้าหมายร่วมกันของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ ผู้ประกอบอุตสาหกรรมบันเทิง นักพัฒนา และประชาชน ในอันที่จะหันหน้ามาร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมในอนาคตให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ผู้วิจัยจะนำทฤษฎี และแนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นมาใช้ในการอธิบายและวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยเรื่อง วิद्यุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา : การผลิตละครวิทยุเฉลิมพระเกียรติชุด “บุชาพ่อด้วยการพอ”

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา รวมถึงงานวิจัยด้านละครวิทยุ และ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีความเกี่ยวข้องเนื่องกับการศึกษาวิจัยเรื่องวิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา : การผลิตละครวิทยุเฉลิมพระเกียรติชุด “บูชาพ่อด้วยการพอ” ซึ่งผู้วิจัยรวบรวมได้ มีดังต่อไปนี้

งานวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อมวลชนเพื่อเผยแพร่อิสลาม (ศึกษาเฉพาะกรณีมูลนิธิสันติชน)” โดย อัสมา พิมพ์ประพันธ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาและรูปแบบของสื่อมวลชน กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน การกำหนดบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน รวมทั้งการประเมินประสิทธิผลการใช้สื่อ มวลชน เพื่อการเผยแพร่อิสลาม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือเอกสาร เทปบันทึกรายการวิทยุกระจายเสียง เทปบันทึกรายการโทรทัศน์ วารสาร 14 ฉบับ การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง และกลุ่มผู้รับสารซึ่งเป็นประชากรมุสลิมที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 377 คน

ผลการวิจัยมีดังนี้ คือ

1. รูปแบบและเนื้อหาในสื่อมวลชนทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ 1) สื่อวารสาร เป็นวารสารเชิงวิชาการศาสนาอิสลาม 2) สื่อวิทยุกระจายเสียง เป็นรายการนิตยสารทางอากาศ 3) สื่อวิทยุโทรทัศน์ เป็นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่ไม่แสวงหาผลกำไร แนวเนื้อหาในสื่อมวลชนทั้ง 3 ประเภทเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิชาการศาสนา รวมทั้งการรายงานข่าว และวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยใช้หลักคำสอนของอิสลามเป็นกรอบนำการวิเคราะห์

2. เทคนิคในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายให้ได้มากที่สุดนั้น ใช้สื่อมวลชนแบบผสม โดยใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อหลัก สื่อวิทยุโทรทัศน์และสื่อวารสารเป็นสื่อเสริม (Supported Media) นอกจากนี้ ยังมีการใช้สื่อมวลชนผสมกับสื่อบุคคลอีก

3. สื่อมวลชนทั้ง 3 ประเภท ได้แสดงบทบาทและหน้าที่ต่อสังคมมุสลิมและสังคมทั่วไป 3 ประการ คือ 1) บทบาทในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของอิสลาม 2) บทบาทในการประสานส่วนต่างๆ ของสังคมให้รวมตัวกันอยู่ได้ 3) บทบาทในการถ่ายทอดมรดกจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง

สื่อมวลชนมีประสิทธิพลในการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในสาระคำสอนของอิสลามได้เป็นอย่างดี แต่ไม่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมอย่างถาวร เนื่องจากสื่อมวลชนเป็นเพียงตัวเสริมความเชื่อความศรัทธาที่มีอยู่เดิมให้ฝังแน่น มากกว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติอย่างสิ้นเชิง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการบริหารและการพัฒนาของคณะละครวิทยุกระจายเสียงในเขตกรุงเทพมหานคร” โดย จักรีรัตน์ พงศ์พัฒนานกร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์กลุ่มและสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการวิจัย เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการบริหารและการพัฒนาของคณะละครวิทยุกระจายเสียง ตลอดจนศึกษาถึงแนวโน้มในอนาคตของคณะละครวิทยุกระจายเสียง

ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่อง วิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา : การผลิตละครวิทยุเฉลิมพระเกียรติชุด “บูชาพ่อด้วยการพอ” พบว่า ผู้ฟังละครวิทยุมีความคิดเห็น ต่อละครวิทยุทั้งในทางบวก คือ เห็นว่าเป็นสื่อที่สามารถพกติดตัวไปได้ทุกที่ และชื่นชอบในการแสดงที่ต้องใช้ความสามารถสูง ทำให้เกิดจินตนาการ เห็นภาพตามไปด้วย ส่วนความคิดเห็นในทางลบ คือ เห็นว่าละครวิทยุส่วนใหญ่ชอบนำบทเก่า ๆ กลับนำมาเล่นใหม่ ไม่มีการพัฒนา ทำให้สื่ออื่น ๆ มีความน่าสนใจมากกว่า

ในเรื่องของความพอใจและประโยชน์ที่ได้รับจากการฟังละครวิทยุนั้น กลุ่มผู้ฟังเห็นว่าละครวิทยุช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดและทำให้คลายเหงาได้ และยังมี การนำเอาสาระและประโยชน์มาใช้กับชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ ทั้งสองกลุ่มยังเสนอแนะให้มีการปรับปรุงละครวิทยุในลักษณะต่างๆ เช่น เนื้อหาสาระของละคร กล่าวคือ ควรปรับปรุงบทละคร ให้สอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน และเห็นว่า ควร แทรกสาระ ความรู้ ลงไปในเนื้อเรื่องด้วย รวมไปถึงต้องการให้คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในการทำงาน โดยเห็นว่า ควรให้ดารา นักร้อง นักแสดง ที่มีชื่อเสียงมาร่วมแสดงละครวิทยุด้วย เพื่อกระตุ้นให้ผู้ฟัง โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น ได้หันมาให้ความสนใจละครวิทยุมากขึ้น

นอกจากนี้ ในส่วนของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการบริหารและการพัฒนาของคณะละครวิทยุกระจายเสียง พบว่า ปัจจัยภายในคือ บุคคล บทละคร ปัจจัยที่มีผลต่อการผลิตประกอบด้วย ปัจจัยภายนอกคือ ผู้สนับสนุน ผู้ฟัง สถานีวิทยุ เทคโนโลยี และการเมือง

การวิจัยเรื่อง “วิถีชีวิตประจำวันที่แสดงออกทางวาทกรรมในละครวิทยุคณะเกศทิพย์” โดย ศิวะพร หงษ์จินดาเกศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะวิถีชีวิตประจำวัน ที่แสดงออกทางวาทกรรมในละครวิทยุ และเพื่อศึกษาถึงกลวิธีการสร้างสรรค์ละครวิทยุคณะ “เกศทิพย์”

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์วาทกรรมจากเทปบันทึก เสียงละครวิทยุเรื่อง เกิดเป็นผู้ชาย จำนวน 75 ตอน ออกอากาศในปี พ.ศ. 2536 กรอบที่ใช้ในการวิเคราะห์คือ แนวคิดเรื่องวิถีชีวิตประจำวัน แนวคิดเรื่องวาทกรรม และแนวคิดเรื่องลักษณะโครงสร้างละครวิทยุ

ผลการวิจัยพบว่า ละครวิทยุเรื่อง เกิดเป็นผู้ชาย ได้นำเสนอวาทกรรมเกี่ยวกับลักษณะวิถีชีวิตประจำวัน 5 ประการ คือ การช่วยเหลือเกื้อกูล ความรัก สันทนการ การเปลี่ยนสถานภาพทางสังคม และความอยู่รอดทางสังคม วิถีชีวิตประจำวันดังกล่าวถูกสร้างสรรค์มาจากกลวิธีการผลิตละครโดยอาศัยดุลยพินิจ และประสบการณ์การเข้าถึงความพึงพอใจของผู้ฟังเป็นเกณฑ์การพิจารณา

การวิจัยเรื่อง “วิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาพฤติกรรม ความพึงพอใจ และการใช้ประโยชน์ของรายการ “พัฒนาชุมชน...วิถีคนพอเพียง” ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ความถี่ 819 KHz ระบบ เอเอ็ม รายการเพื่อมหาดไทย” โดย สมพล กุลติยะวัตนะ พบว่าการรับฟังรายการ “พัฒนาชุมชน...วิถีคนพอเพียง” ของผู้ฟัง มีเหตุผลหลักในการรับฟัง ฟังรายการนี้ คือ เพื่อนำไปสาระความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

